

Belvedere

Nieuwe tradities

projecten 2000

01-260

Nieuwe tradities

projecten 2000

2
01-260

Boekmansichting • D.M.N.
Herengracht 415
1017 CP Amsterdam
Tel. 0249760

Nieuwe tradities

projecten 2000

Belvedere

Voorwoord

Dit overzicht van de gesubsidieerde projecten in het kader van Belvedere is niet meer, maar ook niet minder, dan een eerste bescheiden stap. We moeten nog zien hoe de projecten uitpakken, maar gezien de samenstelling van de adviescommissie heb ik vertrouwen in de gemaakte selectie.

Ik hoop dat de gehonoreerde projecten duidelijk maken dat Belvedere niet de bedoeling heeft om ruimtelijke ontwikkelingen op slot te zetten of te frustreren, maar juist dat ze illustreren dat een grotere ruimtelijke kwaliteit kan worden bereikt door gebruik te maken van wat de cultuurhistorie aan aanknopingspunten biedt bij het sturen van ruimtelijke ontwikkelingen. Door middel van dergelijke projecten krijgt het begrip 'behoud door ontwikkeling' een praktijkgerichte invulling.

De eerste vruchten van de voorbeeldwerking kunnen we al in de komende jaren plukken. We zullen dan ook straks de nodige aandacht aan de resultaten van de projecten besteden. Als we ieder jaar mogen rekenen op een even groot aantal toekenningen als bij deze eerste ronde, dan hebben we over tien jaar het aantal van 350 bereikt.

*J.P. Pronk,
minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en
Milieubeheer*

→ **Tijdelijke subsidieregeling Belvedere**
positieve beslissingen 2000

- gebieden met sectorale cultuurhistorische waarden en/of sectoraal hoge waarden
- gebieden met hoge gecombineerde cultuurhistorische waarden
- gebieden met hoge cultuurhistorische waarden van universeel belang geplaatst op de lijst Werelderfgoed van de UNESCO
- - - de Limes, grens van het Romeinse rijk
- toegekende subsidies 2000 (cijfers corresponderen met de paginacijfers)

Inhoudsopgave

Inleiding	6		
I Afwegen van belangen in ruimtelijke dynamiek	8	VI Industriehistorie in samenhang	52
<i>Manoeuvres ter verdediging van de</i>		<i>Industrieel toerisme op Europees niveau</i>	54
<i>Stelling van Amsterdam</i>	10	VII Landschappelijke kenmerken op de korrel	56
<i>Landschapsinrichting in Zuid-Twente</i>	12	<i>Brabants historisch landschap in harmonie</i>	
<i>Groene Hart-problematiek in noordwest-Overijssel</i>	14	<i>met natuurgebied</i>	58
II Over kastelen en villa's	16	<i>Onzichtbare rivierduinen worden tastbaar</i>	60
<i>Romeinse villa herleeft in Maasvallei</i>	18	<i>Friese landschapselementen in beeld</i>	62
<i>Ruimtelijke herinrichting met behoud van</i>		<i>Duinrellen gaan weer wateroverlast voorkomen</i>	64
<i>unieke archeologische terreinen</i>	20	<i>Groningse wierden en dijken worden weer 'beleefbaar'</i>	66
<i>Een belvedere op een bedrijventerrein</i>	22	VIII Streekeigen eigentijds	68
III Oud en nieuw in harmonie	24	<i>Vrijwilligers op de bres voor streekeigen boerderijen</i>	70
<i>Luchtgebonden wonen op het haventerrein</i>	26	<i>Streekeigen beplanting inspireert Beemstererven</i>	72
<i>Nieuwe stedenbouwkundige visie op Arnhemse</i>		IX Waterlinie revisited	74
<i>binnenstad</i>	28	<i>Cultuurhistorische stop in recreatieve route</i>	76
<i>Ondergrondse uitbreiding Amsterdams Lyceum</i>	30	<i>Historie van plofsluis bepaalt nieuwe functies</i>	78
<i>Landschappelijk wonen in het Reitdiepgebied</i>	32	<i>Onderzoek klimaatverbetering in</i>	
IV Cultuurhistorie vormt uitgangspunt		<i>grondgedekt Fort Vechten</i>	80
voor nieuwe plannen	34	<i>Landschapsvisie behoudt waarden van de Linie</i>	82
<i>Rehabilitatie van Rotterdamse 19^e-eeuwse singels</i>	36	X De instrumentenmakers	84
<i>Geïntegreerde kansen voor Hortus en Sterrewacht</i>	38	<i>Receptuur Brabants kampenlandschap</i>	86
<i>Kleurstrategie voor historische binnenstad</i>		<i>Beeldkwaliteitskader stopt verlies kwaliteit</i>	88
<i>van Dordrecht</i>	40	<i>Nieuwe aanpak voor beschermend bestemmingsplan</i>	90
<i>Vechtvisie structureert toekomst voor</i>		<i>Perspectief voor een slagenlandschap</i>	92
<i>cultuurhistorisch plassegebied</i>	42	<i>Snijlijnen door tijd en ruimte</i>	94
<i>Het oude land en de nieuwe ruimtelijke orde</i>	44	<i>Drentse dorpsbewoners vormen hun toekomst</i>	96
V Kunstzinnige cultuurhistorie	46	Beeldverantwoording	98
<i>Het bijzondere Groningen</i>	48	Colofon	100
<i>De Nieuwe Hollandse Waterlinie tot leven gewekt</i>	50		

Inleiding

Medio 1999 onderschreven vier bewindslieden in de nota *Belvedere* de noodzaak om op een offensieve wijze de kwaliteiten van het cultureel erfgoed in te zetten bij de grote ruimtelijke opgaven waar Nederland de komende jaren voor staat. Om een indruk hiervan te geven: tot 2010 zullen circa 0,5 miljoen nieuwe woningen worden gebouwd en zal circa 350.000 hectare nieuwe natuur worden ontwikkeld. Daarnaast is er sprake van een indringende herstructurering van de landbouw, lijkt functie-wijziging van circa 30.000 hectare noodzakelijk voor waterberging en ondergaan veel naoorlogse wijken een diepgaand proces van verandering.

De maatschappelijk-economische noodzaak om veranderingen door te voeren is groot. Tegelijkertijd mag dit echter niet betekenen dat daarmee de kwaliteit van onze leefomgeving wordt gemarginaliseerd. Vanuit *Belvedere* wordt bepleit om met gebruikmaking van de aanwezige cultuurhistorische waarden die nieuwe veranderingen vorm te geven. Voortbouwen en gebruikmaken van bestaande historische ruimtelijke kwaliteiten dus en daar waar dat kan, het behouden en liefst versterken van het cultureel erfgoed.

Om deze voor de cultuurhistorie offensieve aanpak te bevorderen worden de komende jaren diverse activiteiten ondernomen: zoals kennisbevordering op het gebied van cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting, stroomlijning van de bestaande wet- en regelgeving en het beter toegankelijk maken van het financieel instrumentarium. Daarnaast worden 'voorbeeldige' initiatieven gestimuleerd door middel van subsidies. In 2000 werd hiervoor voor het eerst de Tijdelijke subsidieregeling *Belvedere* opengesteld.

Er werden maar liefst 179 aanvragen ingediend; een rijk-geschakeerd overzicht van activiteiten die in het kader van de cultuurhistorie kunnen worden ondernomen. Er lagen aanvragen voor vanuit provincies, gemeenten, waterschappen en particulieren of ontwerp bureaus. Al deze aanvragen zijn door een adviescommissie bekeken en voorzien van een advies en voorgelegd aan de bewindslieden. 'Behoud door ontwikkeling' en innovatie waren daarbij sleutelbegrippen.

Uiteindelijk zijn 37 aanvragen gehonoreerd. Niet alle cultuurhistorische projecten bleken te voldoen aan de Belvedere-criteria. Sommige projecten hadden alleen betrekking op conservering en restauratie, andere waren onvoldoende vernieuwend in hun aanpak of pasten niet binnen het bestaande raamwerk van de subsidieregeling.

Al met al is de oogst 2000 rijk en gevarieerd. In dit boekwerk presenteren wij 35 van de 37¹ voorbeeldige projecten met als doel de nieuwe werkwijze, de Belvedere-aanpak tastbaar te maken, opdat anderen daaraan inspiratie kunnen ontleenen.

Voor de leesbaarheid zijn de projecten die enige samenhang vertonen, achteraf gegroepeerd in paragrafen.

*Frank Strolenberg,
Projectleider Belvedere*

¹ Twee projectvoorstellen van de provincie Friesland zijn niet opgenomen, omdat deze nog niet zijn voorzien van een bestuurlijk akkoord.

Afwegen van belangen in ruimtelijke dynamiek

Voor de 'lege plekken' in ons land bestaan tal van toekomstgerichte ruimtelijke plannen. Nieuwe woongebieden, bedrijventerreinen, landbouw; aan uitbreiding van functies is grote behoefte. In deze dynamische omgeving dreigt het cultuurhistorisch landschap onherkenbaar te worden of zelfs geheel te verdwijnen. De ontwikkelingen tegenhouden is onmogelijk, we hebben in Nederland nu eenmaal ruimte nodig voor verdere groei. De projecten in dit cluster trachten dan ook niet om nieuwe ideeën te stoppen, maar om onderzoek te doen naar de integratie van bestaande waarden en nieuwe plannen.

Voor de *Stelling van Amsterdam* (Wereld Erfgoed) zal aan de hand van studies een streefbeeld worden opgesteld, dat wordt opgenomen in het nieuwe streekplan. Een samenhangende ruimtelijke structuurvisie zorgt er voor dat het karakter van het Overijsselse veenweidegebied

polder Mastenbroek behouden blijft, temidden van oprukkende bebouwing. En omdat in *Zuid-Twente* het agrarische, dorpse landschap langzaam maar zeker dreigt te verdwijnen en de landbouw extensiveert, onderzoekt men daar een vorm van herinrichting met behoud van bestaande waarden.

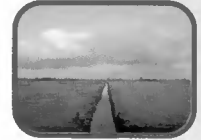
Manoeuvres ter verdediging van de Stelling van Amsterdam

Landschapsinrichting in Zuid-Twente

Groene Hart-problematiek in noordwest-Overijssel

Manoeuvres ter verdediging van de Stelling van Amsterdam

DE STELLING VAN AMSTERDAM

Locatie:

Het zuidelijke deel van de provincie Noord-Holland

Indiener

Provincie Noord-Holland

Betrokken partijen:

Eigenaren en gebruikers
Gemeenten in het projectgebied
Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Directie Noordwest
Provincie Utrecht
Rijksdienst voor de Monumentenzorg
Stichting Stelling van Amsterdam, als vertegenwoordiger van een aantal organisaties

Uitvoering - Oplevering:

Najaar 2000 - Juni 2001

Subsidie categorie:

Regionaal

De Stelling van Amsterdam, aangelegd in de periode 1874 - 1920, omvat een groep van ongeveer honderd onderling verbonden verdedigingswerken van een opvallende universele waarde. Dit waardevolle cultuurhistorische systeem bevindt zich in een omgeving met een hoge tot zeer hoge ruimtelijke dynamiek. Overal rond de Stelling wordt ontwikkeld en gebouwd. Daardoor verandert de ruimtelijke context in hoog tempo. De provincie Noord-Holland probeert zoveel mogelijk rekening te houden met dit culturele erfgoed. Dit gebeurt in samenwerking met een aantal belanghebbenden in het nieuwe streekplan voor het zuidelijke deel van de provincie.

Bijzonder aan dit unieke voorbeeld van 19^e-eeuwse ingenieurskunst zijn niet alleen de homogeniteit, maar ook de architectuur, de militair-technische vernieuwingen en de bouwmaterialen die werden gebruikt. Enkele jaren geleden is de Stelling daarom in zijn geheel op de UNESCO Wereld Erfgoed Lijst geplaatst. Plaatsing op die lijst is helaas geen automatische garantie voor behoud. Het patroon van de Stelling als een concentrische ring rond de stad wordt op veel punten geraakt en doorsneden. Deze problematiek speelt het duidelijkst aan de uiterste westkant van de Stelling, waar in de Wijkermeerpolder een nieuwe haven is gepland. "De centrale vraag bij het nieuwe streekplan is hoe we bestaande facetten kunnen uitlichten en nieuwe toevoegen, om de waarde van de Stelling te

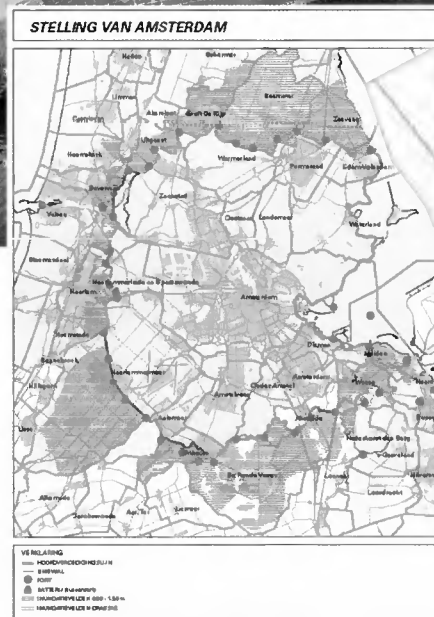
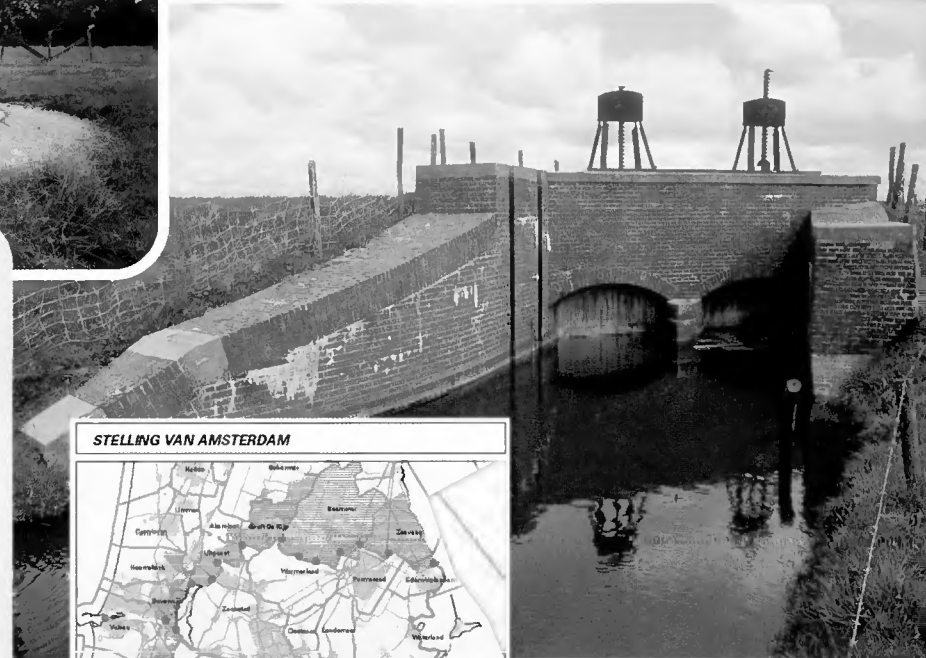

verhogen en zichtbaar te maken voor een breed publiek”, stelt projectleider Caroline Smook van de provincie.

De aanzet is gegeven in de vorm van een viertal thematische studies. De Stelling als museum, de Stelling als bijzondere plek in het landschap, de Stelling als groene singel om de grote stad en de Stelling als vormgevend element in de Deltametropool. Aan de hand van de themastudies wordt een werkconferentie gehouden om de plannen nader te bestuderen. Ook de bevolking zal, door middel van informatiebijeenkomsten, invloed kunnen uitoefenen op het streefbeeld. Na afronding van deze fase maakt H+N+S landschapsarchitecten een strategisch ruimtelijk concept, waaruit een streefbeeld resulteert. Dit beeld vormt een bouwsteen voor het streekplan Noord-Holland Zuid.

Het project krijgt een subsidie vanwege de integrale visie op het belang van cultuurhistorie, die spreekt uit de gekozen aanpak. De koppeling van behoud en benutting van cultuurhistorische waarden aan de creatie van nieuwe kwaliteit tussen toekomstige ruimtelijke processen, verdient lof. Het debat met de verschillende maatschappelijke groeperingen is een essentieel onderdeel van het project. De provincie Noord-Holland heeft een innovatieve aanpak gekozen die voorbeeldwerking kan hebben.

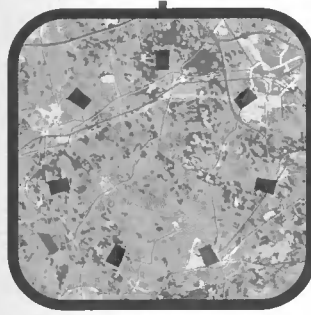

Landschapsinrichting in Zuid-Twente

uit pachtboeken (127 crvd.) uit 1726 bly herbebossing 1761-1766

- 4724 eiken
- 2770 deunt
- 580 beuk
- 60 populieren

ZUID-TWENTE

Locatie:
Het zuidelijke deel van Twente

Betrokken partijen:
Agrariërs, grond- en landgoedeigenaren
Architectuur Lokaal
Gemeenten Almelo, Borne, Enschede, Haaksbergen, Hengelo, Hof van Twente en Wierden
Het landschap Overijssel
Vereniging Het Oversticht

Uitvoering · Oplevering:
2001 · Voorjaar 2002

Subsidie categorie:
Regionaal

Het zuidelijke deel van Twente is een betrekkelijk kleinschalig, vanouds overwegend agrarisch gebied. De huidige ontwikkelingen in deze streek veroorzaken echter dat van een prachtig cultuurlandschap met een duidelijke historische samenhang, niet veel meer overblijft dan een grootschalige buitenwijk aan de oostkant van ons land. Provincie en Architectuur Lokaal hebben een plan van aanpak ontwikkeld dat de nadruk legt op behoud van aanwezige waarden, maar daarnaast ruimte biedt aan nieuwe ontwikkelingen.

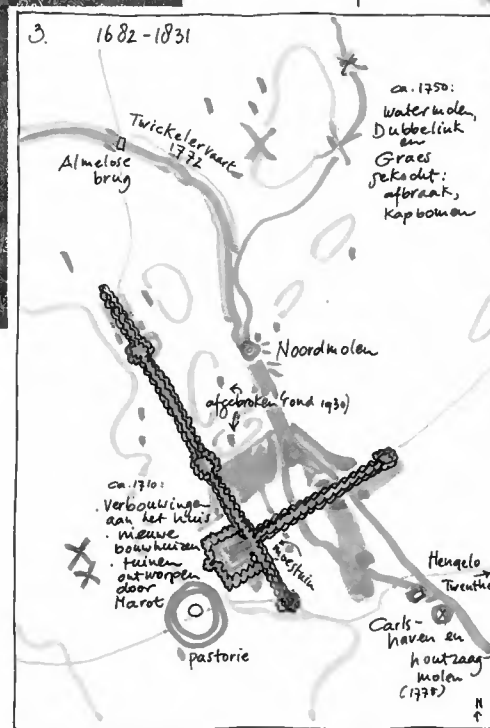
Zuid-Twente kent vanouds een gevarieerd landschap, dat zich kenmerkt door een afwisseling van landgoederen en gemengde boerenbedrijven tussen enkele steden en veel dorpen. De rust en nog betrekkelijk open ruimte oefenen grote aantrekkingskracht uit op stedelingen die bestaande woningen kopen en verbouwen, waardoor op sommige plaatsen het karakter van de bestaande bebouwing wordt aangetast. Er is sprake van een sluipend proces van verwording. De landbouw in dit gebied verandert snel van karakter. Het traditionele gemengde bedrijf verdwijnt en maakt plaats voor intensieve veehouderij.

In samenwerking met verschillende partijen onderzoekt men in een pilot-project de mogelijkheid om te komen tot een vernieuwende vorm van herinrichting van een landschap die sterk leunt op de aanwezige cultuurhistorische waarden. De betrokken gemeenten ondersteunen het initiatief. Daarbij vormen de ervaringen van het project 'Dorpen in het Groen in Noordwest-Overijssel' (een van de voorbeelden beschreven in de Nota Belvedere) het referentiekader.

Naast het spanningsveld tussen het karakteristieke Twentse landschap en de woondruk van stedelingen, is ook de reconstructie in de landbouw uitdrukkelijk aan de orde. Wat te doen met de vrijkomende agrarische bedrijfsgebouwen? Is slopen mogelijk of zijn andere functies inpasbaar? Welke zijn dan de ruimtelijke randvoorwaarden? De plannen voor Zuid-Twente vormen een proefproject voor de provincie.

In de loop van 2002 wordt een studiedag georganiseerd. Dan zal blijken of voor Zuid-Twente een aanpak is ontwikkeld die ook bruikbaar is voor andere Belvedere-gebieden in Nederland. Een werkboek voor strategie en beleid dat in een van de laatste fasen van dit project zal worden opgesteld, kan hiervoor dienst doen.

Groene Hart-problematiek in noordwest-Overijssel

DE POLDER MASTENBROEK

Locatie:

Polder Mastenbroek, Overijssel

Indiener:

Provincie Overijssel

Betrokken partijen:

Gemeenten Kampen, Zwartewaterland en Zwolle

Vereniging Het Oversticht

Vereniging Polderbelangen Mastenbroek

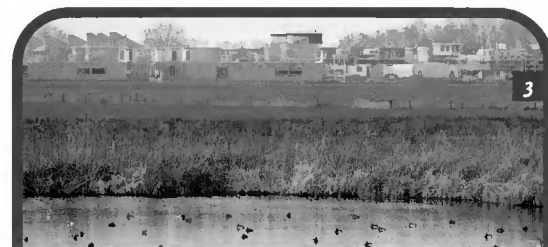
Waterschap Groot Salland

Uitvoering - Oplevering:

2001 - 2002

Subsidiecategorie:

Regionaal

De polder Mastenbroek, met een omvang van ruwweg tien bij tien kilometer, heeft in veel opzichten te maken met de Groene Hart-problematiek op een kleinere schaal. Met het Kampereiland vormt de polder een onderdeel van de relatief oude zeeklei- en veenontginningen in de IJsseldelta. De open ruimte van deze polder wordt van verschillende kanten bedreigd door de bouw van nieuwe woongebieden en de ontwikkeling van bedrijventerreinen. Om het karakter van het goed verkavelde veenweidegebied niet al te zeer aan te tasten, bestaat behoefte aan een samenhangende ruimtelijke structuurvisie.

Karakteristiek voor de polder zijn de grote open ruimten tussen het strakke patroon van wegen en weteringen en de agrarische bebouwing die zich deels nog op huisterpen bevindt. De polder is in de Middeleeuwen volgens een strak en grootschalig patroon ontgonnen. De voormalige Zuiderzeedijk met het stoomgemaal Veneriete en het beschermde dijkdorp Wilsum zijn belangrijke cultuurhistorische elementen in het landschap.

Het veenweidegebied in deze polder wordt in toenemende mate gebruikt voor de uitbreiding van de omliggende steden en dorpen. Woningbouw, glastuinbouw, bedrijventerreinen, de plaatsing van een windmolenpark en de aanleg van nieuwe infrastructuur vormen evenzoveel

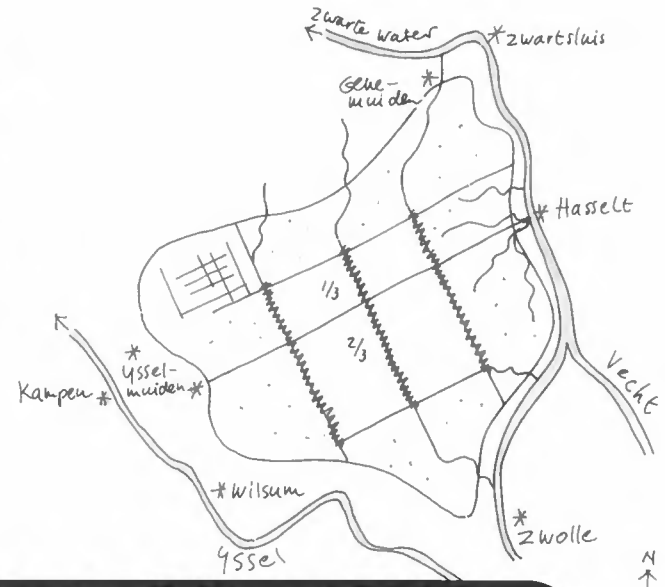
ruimtelijke bedreigingen. Wanneer deze ontwikkeling wordt voortgezet, bestaat de kans dat de polder Mastenbroek verwordt tot een restgebied, zoals al zo vaak is gebeurd met dergelijke gebieden.

De provincie Overijssel geeft in samenwerking met alle betrokken partijen de aanzet tot de ontwikkeling van een samenhangende ruimtelijke structuurvisie. In verband met de snelheid van verschillende ontwikkelingen, waaronder de bouw van de Vinex-locatie Stadshagen bij Zwolle, is haast geboden. Men tracht dit project in 2002 af te ronden.

De cultuurwaarden die in de polder Mastenbroek aanwezig zijn, zullen duidelijk worden geïdentificeerd. Daarnaast wordt een discussie geopend over de grenzen en de mogelijkheden van de ruimtelijke claims van verschillende zijde.

Het project kan, vanuit de cultuurhistorie, een bestuurlijk verbindend effect sorteren. Vanuit de Belvedere-gedachte is het dan ook met name van belang om dit interbestuurlijk proces inzichtelijk te maken voor anderen. Het proces zal goed begeleid en geëvalueerd worden, zodat na afloop zicht is op de manier waarop de gemeenschappelijke visie tot stand is gekomen.

Polder Mastenbroek

Over kastelen en villa's

Archeologische sporen vormen de neerslag van het oude gebruik van het landschap. Archeologie geeft letterlijk en figuurlijk verdieping aan onze aanwezigheid in dit land. Ze kan inzicht bieden aan de wijze waarop onze omgeving in cultuur is gebracht via de dimensies plaats en tijd. Historische landschappen en gebouwde monumenten voegen aan dit ontstaansverhaal van onze omgeving vervolgens recentere hoofdstukken toe. Een verhaal dat zich in deze tijd bevindt bij de actuele ruimtelijke opgaven waar wij in Nederland voor staan.

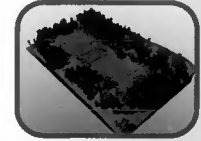
Alhoewel de archeologie dus vaak ogenschijnlijk onooglijke resten betreft die bovendien veelal onzichtbaar zijn, raken zij wel de kern van ons menselijk bestaan in dit land. De verhalen en emoties die de archeologische monumenten omgeven, zijn dan ook vaak van een dusdanige indringendheid dat zij, na al die eeuwen, nog steeds richting kunnen geven aan de ruimtelijke keuzes waar wij nu voor staan.

De drie gehonoreerde projecten behelzen actuele ruimtelijke ontwikkelingen, waarbij het archeologisch erfgoed integraal deel uitmaakt van de planvorming. Behoud en visualisatie van de cultuurhistorische waarden zijn een belangrijke doelstelling. Ook het informeren van het publiek vormt een wezenlijk bestanddeel van de projectvoorstellen.

De projecten hebben betrekking op *Kolhorn* (gemeente Niedorp), *Groningen* en *Plasmolen* (gemeente Mook en Middelaar) en liggen alle in Belvedere-gebieden, respectievelijk Groetpolder-De Gouw, het Groningse terpengebied en het Maasdal.

Romeinse villa herleeft in Maasvallei

Ruimtelijke herinrichting met behoud van unieke archeologische terreinen

Een belvédère op een bedrijventerrein

Romeinse villa herleeft in Maasvallei

CONSOLIDATIE EN VISUALISATIE ROMEINSE VILLA

Locatie:

Plasmolen-Sint Jansberg

Indiener:

Vereniging Natuurmonumenten

Betrokken partijen:

Gemeente Mook en Middelaar

Particulier initiatief

Provincie Limburg

Rijksdienst voor het Oudheidkundig

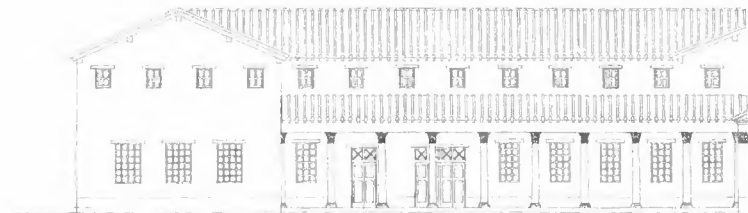
Bodemonderzoek

Uitvoering - Oplevering:

2001

Subsidiecategorie:

Lokaal

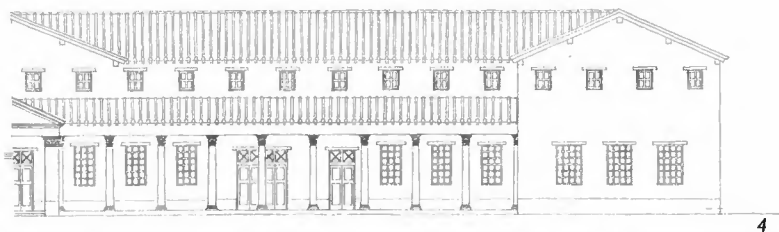

Het natuurgebied Sint Jansberg te Plasmolen maakt deel uit van het Belvederegebied De Maasvallei. Deze regio ten zuiden van Nijmegen wordt voor bezoekers aantrekkelijker gemaakt door de bereikbaarheid van natuurgebieden en cultuurhistorische objecten te vergroten.

De Vereniging Natuurmonumenten is hierbij betrokken door de consolidatie en visualisatie van een archeologisch monument in het natuurgebied Sint Jansberg: een Romeinse villa uit de tweede eeuw na Christus.

In de toekomst wil Natuurmonumenten bij haar werk op het gebied van natuurbeheer en -behoud nadrukkelijker een relatie leggen met cultuurhistorie. In november 2000 ontving de vereniging voor het project 'Consolidatie en visualisatie Romeinse villa' de Ym van der Werf-prijs (een jaarlijkse prijs voor Archeologische Monumentenzorg), een goede stimulans. "De jury heeft voor dit project gekozen omdat het voldoet aan het criterium van publieksgerichte voorbeeldfunctie en uitstijgt boven de doorsnee visualisering", aldus het juryrapport.

Sinds 1978 is de Sint Jansberg een wettelijk beschermd archeologisch monument. Niettemin hebben erosie, boomgroei en illegale schatgraverij de ondergrondse restanten van de villa aangetast. Om verder verval te voorkomen heeft Natuurmonumenten, in samenwerking met de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, een consolidatie- en visualisa-

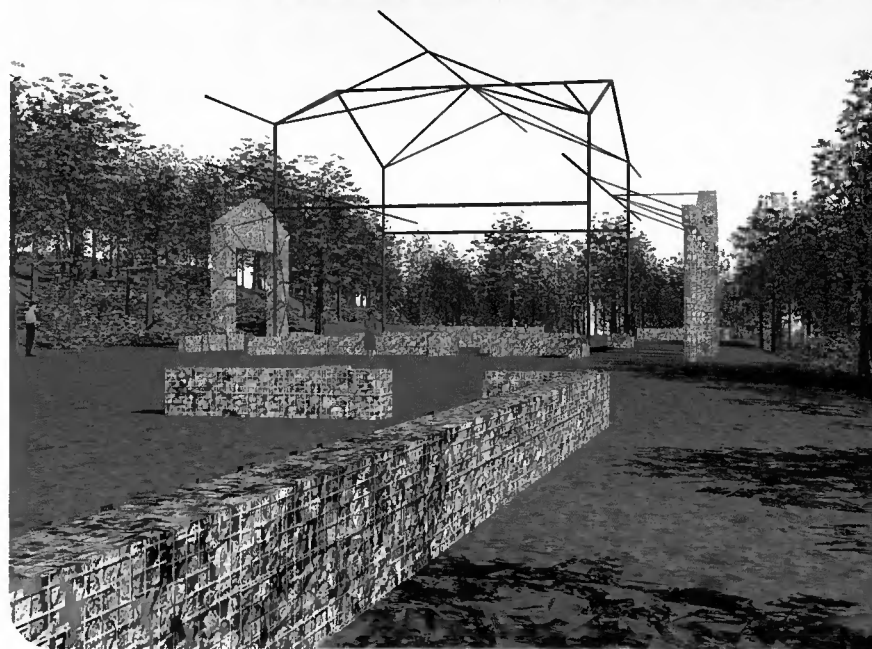

4

tieplan opgesteld. Ook de gemeente Mook en Middelaar, de provincie Limburg en particulieren zijn hierbij betrokken. Door de Romeinse villa opnieuw 'zichtbaar' te maken, kan de belevingswaarde van de Sint Jansberg aanmerkelijk vergroot worden en daarmee de attractiviteit van de regio.

Een Romeinse villa is een agrarisch bedrijf bestaande uit een woonhuis, bijgebouwen en landerijen. In het plan vormt het hoofdgebouw het uitgangspunt. Dit gebouw heeft een strak symmetrische opbouw met als belangrijkste ruimte de centrale entree, die werd benut voor officiële ontvangsten en feesten. Om de hedendaagse bezoeker een indruk te geven van het verdwenen gebouw, worden muurtjes van ongeveer 90 cm hoog opgemetseld. Deze markeren de oppervlakte van het gebouw (83 x 21 meter). De centrale entree wordt verbeeld door een ranke staalconstructie. Een dergelijke presentatievorm kan een voorbeeld zijn voor andere archeologisch waardevolle vindplaatsen in Nederland.

Om de restanten te consolideren wordt het terrein opgehoogd en bekleed met gaas, om verdere schatgraverij te voorkomen. Op deze wijze blijft een uniek monument behouden, temidden van een schitterende natuur. Het project wordt in 2001 gerealiseerd en is een voorbeeld van hoe natuurontwikkeling en -beheer, cultuurhistorie en de zorg voor het bodemarchief hand in hand kunnen gaan.

Ruimtelijke herinrichting met behoud van unieke archeologische terreinen

LOKAAL CULTUURHISTORISCH TRANSFERIUM KOLHORN

Locatie:

Kolhorn

Indiener:

Gemeente Niedorp

Betrokken partijen:

Diverse historisch/archeologische verenigingen

Gewest Kop van Noord-Holland

Grondeigenaren en grondgebruikers

Provincie Noord-Holland

Rijksdienst voor het Oudheidkundig

Bodemonderzoek

Uitvoering - Oplevering:

2001

Subsidie categorie:

Lokaal

In Kolhorn (gemeente Niedorp) worden momenteel plannen ontwikkeld voor de vergroting van de waterberging, de uitbreiding van waterrecreatie en de inrichting van de ecologische hoofdstructuur. Het gebied in en om het dorp is tevens rijk aan cultuurhistorische elementen. Zo zijn er in het gebied interessante historisch-geografische landschappen, bijzondere monumenten (turfschuren), nautische kunstwerken (sluizen en dijklichamen) en waardevolle archeologische terreinen. Deze historische landschapselementen zullen in het project behouden en versterkt worden door aansluiting te zoeken bij de ruimtelijke plannen. De attractiviteit van de voormalige Zuiderzeehaven voor bewoners en recreanten kan hierdoor toenemen.

Een belangrijk onderdeel van het project vormt de voorlichting en educatie aan de lokale bevolking, de grondgebruikers en de bezoekers van Kolhorn. Daartoe zal in een gerestaureerde turfschuur midden in de oude vissershaven een 'cultuurhistorisch transferium' worden ingericht. Bezoekers krijgen hier informatie over de cultuurhistorie van het gebied en voorlichting over de waardevolle archeologische vindplaatsen in het Belvedere-gebied Groetpolder-De Gouw, ten zuidoosten van Kolhorn. Dit gebied is tevens genomineerd voor de UNESCO Wereld Erfgoed Lijst.

“In het gebied van de Groetpolder-De Gouw gaat het om een groot aantal, zelfs in Europees perspectief, unieke terreinen uit de Nieuwe Steentijd (circa 2600 v. Chr.)”, valt te lezen in het Jaarverslag 1999 van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. De vindplaatsen in de Groetpolder zijn vooral waardevol vanwege de goede conservering van de archeologische resten. De vondstlagen bevinden zich echter vlak onder het maaiveld en zijn daardoor zeer ontvankelijk voor erosie. Dit vraagt om maatregelen.

Het uitgangspunt van de herinrichting van de archeologisch waardevolle terreinen is het bodemarchief zo goed mogelijk te beschermen. Dit gebeurt in overleg met de ROB, de gebruikers en andere rechthebbenden. Een van de methoden is door toepassing van hydrologisch maatwerk. In het projectvoorstel wordt nadrukkelijk ook een andere beschermingsmethode geopperd: de toepassing van nieuwe agrarische grondbewerkingstechnieken. Op een geselecteerde locatie in de Groetpolder zal onderzocht worden welke grondbewerkingstechnieken het minst het archeologisch erfgoed aantasten. De uitkomsten van dit experiment kunnen ook voor andere archeologische vindplaatsen in Nederland relevant zijn. De eerste resultaten worden in het najaar van 2001 verwacht.

Een belvédère op een bedrijventerrein

ZERNIKE KIJKT UIT OVER TWEE KASTELEN

Locatie:

Groningen-Zernikegebied

Indiëner:

Gemeente Groningen

Betrokken partijen:

Centrum voor Beeldende Kunst

Particulier initiatief en bedrijfsleven

Wijkraden

Uitvoering - Oplevering:

2001

Subsidiecategorie:

Stedelijk

In 1999 werd in de gemeente Groningen aan de Zernikelaan, ten noorden van de stad, een nog onbekend kasteelterrein ontdekt. De vondstlocatie ligt midden in het bestemmingsplangebied Zernike, dat deels tot een bedrijventerrein zal worden ontwikkeld. In het gebied liggen nog meer archeologisch en historisch-geografisch waardevolle elementen en structuren, die mede bepalend zijn voor de inrichtingsplannen. De omgang met deze relicten uit het verleden binnen een modern bedrijvenpark vraagt om creativiteit.

Het Zernikegebied kent een grote cultuurhistorische rijkdom. De planontwikkelaars werden in het gebied geconfronteerd met drie terpen uit het begin van de jaartelling en de vroege Middeleeuwen, een 13^e-eeuws kasteelterrein, middeleeuwse dijken en landwegen, een kloosterterrein, een middeleeuwse steenbakkerij, een militaire schans en een terrein met resten van een 17^e-eeuwse borg. De meeste terreinen zijn bij de wet beschermde archeologische monumenten. Aan deze indrukwekkende lijst werd zoals gezegd in 1999 nog een nieuw ontdekt kasteelterrein toegevoegd.

In overleg met de gemeente Groningen en het Centrum voor Beeldende Kunst, hadden de wijkraden van de stadswijken Paddepoel en Selwerd al in 1996 een plan gelanceerd om diverse cultuurhistorische waarden meer zichtbaar te maken. Het plan bestaat uit de ontsluiting van het reeds

bekende kasteelterrein door het reconstrueren van een middeleeuwse toegangsweg en het markeren van cultuurhistorische elementen in de vorm van gedichten op tekstdragers. Voorts zal er een uitkijktoren met reliëfkaart en informatiebord worden geplaatst, die uitzicht biedt op het kasteelterrein. Een echte belvedere dus! Tekstdragers en uitkijktoren zijn in het voorjaar van 2001 gereed.

Zowel de bebouwing van het kasteelterrein zelf als de inrichting van het nieuwe Groningse bedrijvenpark zijn een voorbeeld van hoe oud en nieuw samen gaan en vormen een illustratie van het adagium 'Behoud door Ontwikkeling'. De vondst van het nieuwe kasteelterrein leidde tot aanpassing van het bestaande stedenbouwkundig plan en tot uitbreiding van de planvoorstellen van de wijkraden. Tussen de nieuw ontdekte en reeds bekende kasteelplaatsen zal nu ook nog een pad met informatiepanelen worden aangelegd. Bovendien mag het nieuwe kasteelterrein alleen onder stringente voorwaarden worden bebouwd. Zo moet de versterking van het bodemarchief minimaal zijn. De situering van het nieuwe gebouw moet overeenkomen met die van het kasteel. Voorts moet het ontwerp van het bedrijfsgebouw op de kasteelplaats geïnspireerd zijn op het middeleeuwse torenachtige kasteel en duidelijk contrasteren met de eigentijdse bebouwing in de omgeving.

Oud en nieuw in harmonie

Bouwen in Nederland betekent vaak een verantwoord evenwicht zoeken tussen bestaande stedenbouw, (landschaps)architectuur en nieuwbouw. Historische stadskernen, industrieel erfgoed, eeuwenoud landschap; het zijn elementen waar rekening mee moet worden gehouden bij nieuwe architectuur. De wijze waarop dit gebeurt, is mede afhankelijk van de regelgeving. Uit de gehonoreerde projecten blijkt echter dat ontwerpers, die voor een belangrijk deel het gezicht van de nieuwbouw bepalen, zich zeer bewust zijn van de cultuurhistorische waarden van wat al gebouwd of ingericht is.

In de *Scheveningse haven* wordt industrieel erfgoed gered van de slopershamer, door er letterlijk nieuwbouw bovenop te zetten. *Arnhem* krijgt een nieuw stadsgezicht door nieuwe elementen aan de bestaande bouw toe te voegen. Een gevarieerde, kleinschalige bouwstructuur is het resultaat.

Luchtgebonden wonen op het haventerrein

SCHEVENINGEN HAVEN

Archipel

Locatie:

Scheveningen Haven

Indieners:

Archipel ontwerpers

KBM-Hofman

Rademaker makelaars

Uitvoering - Oplevering:

Zo spoedig mogelijk

Subsidiecategorie:

Lokaal

De haven van Scheveningen is in 1894 aangelegd, maar de meeste bebouwing dateert van na de Tweede Wereldoorlog. Er zijn geen echt bijzondere gebouwen te vinden, maar het terrein bezit als geheel een uniek karakter. De robuuste, gesloten bakstenen vormen van koel- en pakhuizen, rokerijen en ijsfabrieken bepalen het beeld van de Scheveningse haven. Helaas staan veel industriële panden al jaren leeg, terwijl de behoefte aan bouwgrond in en om Den Haag enorm is. Met het project 'Scheveningen Haven' krijgen de beeldbepalende gebouwen een nieuwe functie.

De makkelijkste optie bij leegstand lijkt sloop en nieuwbouw. Deze ogenschijnlijk voor de hand liggende ingreep zou het karakter van dit deel van Scheveningen echter onherstelbaar aantasten. Het project 'Scheveningen Haven' stelt daarom een eigentijdse transformatie voor van enkele bestaande pakhuizen in combinatie met selectieve nieuwbouw. Bij een eerder project in dit gebied werd op enkele, tegen elkaar geschoven, kleine pakhuisjes een stalen penthouse gebouwd. Ten grondslag aan die eerste exercitie lag het idee dat een symbiose van oud- en nieuwbouw uitstekende mogelijkheden biedt in een dergelijk gebied.

In het historische *Groninger Reitdiepgebied* wordt onderzocht hoe nieuwbouw aan de waarde van het landschap kan bijdragen, in plaats van dit te verstoren. En het *Amsterdams Lyceum* voorziet in ondergrondse uitbreiding die de markante architectuur van Berlage op een innovatieve manier aanvult.

Stuk voor stuk projecten die door particulier initiatief, met steun van de betrokken gemeenten worden uitgevoerd. Projecten die laten zien dat bestaande architectuur en nieuwe bouwplannen elkaar kunnen versterken.

Luchtgebonden wonen op het haventerrein

Nieuwe stedenbouwkundige visie op Arnhemse binnenstad

Ondergrondse uitbreiding Amsterdams Lyceum

Landschappelijk wonen in het Reitdiepgebied

De belangstelling voor de haven komt voort uit verschillende overwegingen. Bij een structureel gebrek aan bouwgrond kunnen platte daken worden gezien als bouwkveld. Daarvoor is wel een ander ontwerpproces nodig, dat wordt gekenmerkt door lichte constructies, gebruik van prefab-elementen, verscheidenheid en aanpasbaarheid. Ook speelt stedelijke herontwikkeling een rol. In de komende jaren moeten veel naoorlogse wijken worden aangepakt omdat de woningen niet meer voldoen, waarvoor dit project ideeën zou kunnen aandragen.

In dit project worden vier panden, twee pakhuizen, een woonhuis en een voormalige rokerij inclusief de schoorsteen grondig aangepast. Dat gebeurt op een manier waarbij behoud van de beeldbepalende elementen voorop staat. De architect stelt voor verschillende functies boven elkaar te plaatsen. Een en ander vraagt om een bouwkundig complexe ingreep, waarvoor vergunningen noodzakelijk zijn. Het is meer dan 'optoppen'. De platte daken bieden voldoende ruimte voor nieuwe woonvormen. Deze 'luchtgebonden villa's' kunnen het haventerrein een nieuw elan geven.

Nieuwe stedenbouwkundige visie op Arnhemse binnenstad

Arnhem heeft een middeleeuws centrum dat voor de eeuwigheid lijkt gebouwd. Het stadsgebied er omheen, dat deels tijdens de wederopbouw tot stand is gekomen, heeft echter een vrij lage stedenbouwkundige kwaliteit. De historische identiteit is niet duidelijk aanwezig en het ziet er bovendien nogal saai en troesteloos uit.

Metropolis Architecten heeft een onderzoeksvoorstel ingediend naar bestendige stedenbouw in het Rijnkadegebied, met als doel de cultuurhistorische identiteit van Belvederestad Arnhem te verhogen. De gemeente Arnhem ondersteunt het onderzoek en heeft daarbij een klankbordfunctie.

Om op een goede manier aan de herontwikkeling van het Arnhemse centrum te kunnen werken, heeft de architect de 'steden' die tezamen de binnenstad vormen, opnieuw gedefinieerd in de Middeleeuwse Stad, de Klassieke Stad, de Experimentele Stad en de Parkstad, met elk een duidelijke en authentieke identiteit. Het onderzoek betreft de mogelijke toekomstige identiteit van de Klassieke Stad in het Rijnkade/Paradijsgebied, omdat vooral dit stadsdeel cruciaal is voor het nieuwe 'gezicht' van Arnhem. Wat is de architectonische, historische en culturele waarde ervan? Hoe werken culturele elementen door in het nieuwe leefmilieu? Hoe leg je een voor de historische stad verrijkende relatie met de rivier? Het onderzoeksvoorstel vloeit voort uit een eerder ontwikkelde visie op de herontwikkeling van de Arnhemse binnenstad, die door SFB Vastgoed op uitnodiging van de gemeente is opgesteld in samenwerking met Metropolis Architecten.

BESTENDIGE STEDENBOUW

Locatie:

Binnenstad Arnhem

Indiener:

Metropolis Architecten

Betrokken partij:

Gemeente Arnhem

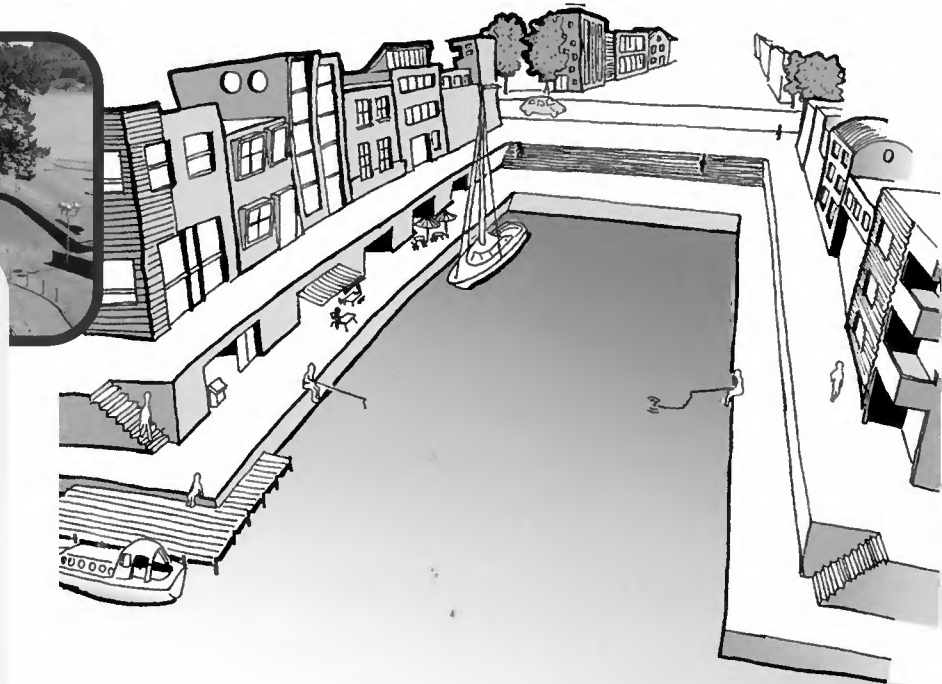
Uitvoering - Oplevering:

Januari - Oktober 2001

Subsidie categorie:

Stedelijk

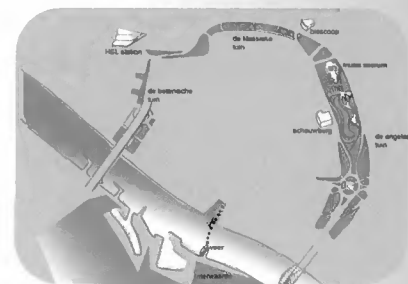
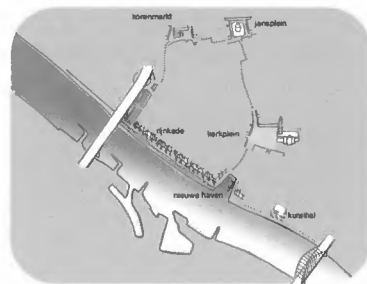

“Het is van belang dat, aan de vooravond van een grootschalige herontwikkeling van het plangebied, deze Klassieke Stad wordt onderzocht op zijn identiteit”, stelt Winfried Jansen van Metropolis Architecten. “We willen aantonen dat de kostenverhogende factoren die samenhangen met de ontwikkeling van kleinschalige, gevarieerde bebouwing, zich terugverdienen in duurzaamheid en toegevoegde waarde. Ons doel is bestendige stedenbouw.”

De bestaande grootschalige gebouwenstructuur zou moeten worden vervangen door een kleinschaliger en meer gevarieerde bouwstructuur. De verkaveling hiervan moet een duidelijke ruimtelijke verbinding naar de rivier mogelijk maken. Variatie en flexibiliteit in een complex stadsbeeld zijn daarbij sleutelbegrippen. Het gebruik van cultuurhistorische waarden, zoals bestaande bebouwing langs de Rijnkade, wordt opgenomen in het nieuwe stedelijke weefsel.

Dit project is geselecteerd voor Belvedere vanwege de nadruk die wordt gelegd op behoud en benutting van cultuurhistorische kwaliteit en het creëren van nieuwe kwaliteit bij toekomstige ruimtelijke inrichtingsprocessen. De publicatie van een boek over het onderwerp ‘bestendige stedenbouw’ maakt deel uit van het project.

Ondergrondse uitbreiding Amsterdams Lyceum

VERSTERKING EN HERSTEL
VAN DE CULTUURHISTORISCHE
BETEKENIS EN IDENTITEIT
VAN SCHOOL EN OMGEVING

Het schoolgebouw van het Amsterdams Lyceum dateert uit 1919 en staat al jaren op de lijst van Rijksmonumenten. De gestage aanwas van het aantal leerlingen veroorzaakte echter ruimteproblemen. Die ruimtenood heeft geresulteerd in de bouw van een aantal noodlokalen. Van het begin af aan, eind jaren zestig, werd die oplossing als tijdelijk gezien. Plannen voor uitbreiding van de school riepen telkens conflicten op met de buurt, tot een architectenbureau het huidige plan ontwikkelde. Op innovatieve en onorthodoxe manier wordt dubbel grondgebruik mogelijk gemaakt.

Locatie:

Amsterdam-Zuid

Indiener:

Vereniging het Amsterdams Lyceum

Betrokken partij:

Architectenbureau A.J. van Stigt
Gemeente Amsterdam

Uitvoering - Oplevering:

Juli 2001 - Voorjaar 2002

Subsidiecategorie:

Stedelijk

Het gebouw is ontworpen door de gebroeders Baanders. Het schoolcomplex vormt, met het voorplein en belendende percelen die verschillende functies hebben, een markant onderdeel van het 'Plan Zuid' van Berlage. Het Lyceumgebouw is ontworpen als een poort, een stadspoort van kennis. De uitbreiding van de schoolcapaciteit wordt nu gevonden door facilitaire functies en gymnastieklokalen verdiept aan te leggen en onder te brengen in een deels ondergrondse aanbouw. De rector drs R. Schoonveld, beoordeelt de oplossing die werd gevonden als geniaal, vanwege de eenvoud.

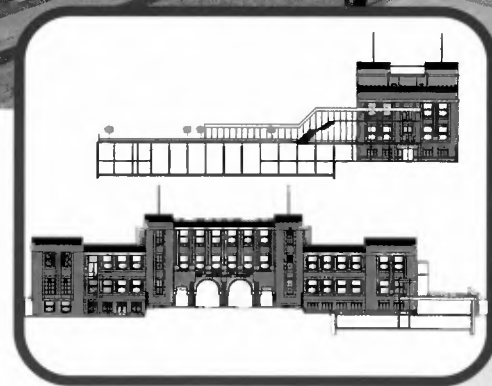

Een belangrijke overweging voor subsidieverlening is dat particulieren in dit plan verantwoordelijkheid nemen voor de kwaliteit van de openbare ruimte. Bovendien is er door de aanvrager zelf bij de omwonenden draagvlak verworven voor het projectplan.

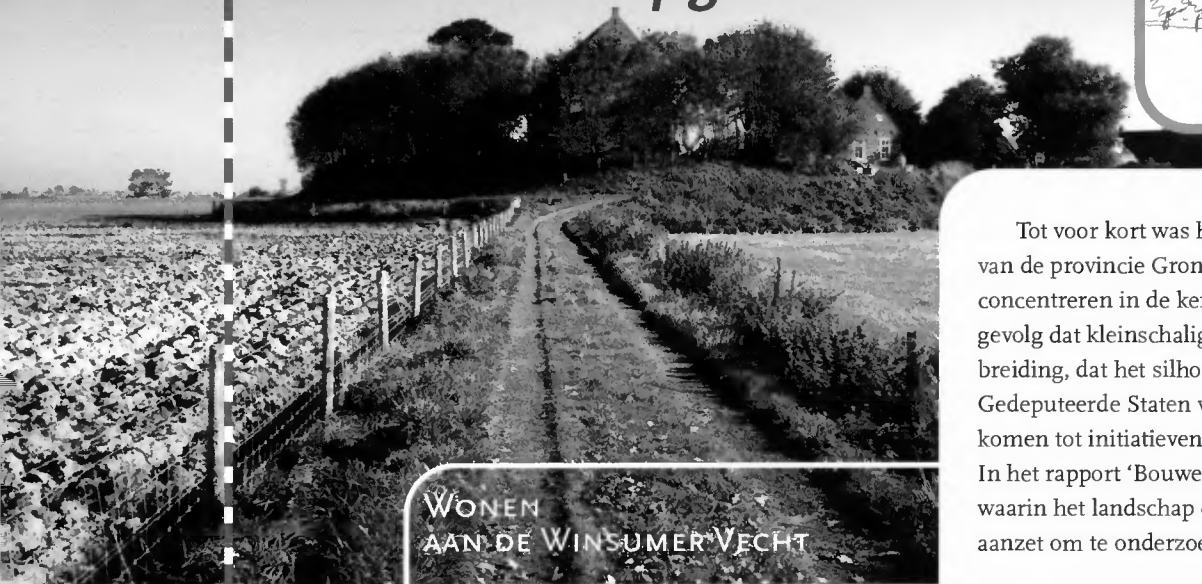
De aanpak voorziet in vernieuwing en restauratie van het schoolgebouw en herstel van het Valerius terras dat aansluit op het Valeriusplein. Uitbreiding vindt plaats door verdiepte aanleg onder de grond en het Valerius terras. Het monumentale gebouw kan daardoor beter als school worden benut. Het Valerius terras wordt geïntegreerd in het plein en er komt veel groen, zodat het oude beeld van het groene Valerius terras wordt hersteld.

De vernieuwing van de noodlokalen wordt uitgevoerd op een manier dat de historisch-morfologische en cultuurhistorische situatie van voor de verbouwing van de jaren zestig wordt hersteld, terwijl toch de extra functies kunnen worden gerealiseerd.

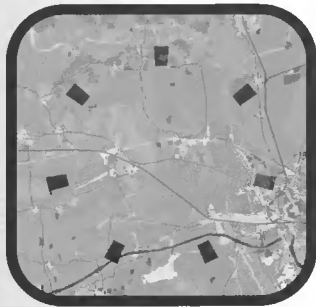
Door de plannen kan de kwaliteit van de omgeving verbeteren als gevolg van een goede architectonische vernieuwing en verbetering van het bestaande gebouw: een koppeling tussen cultuurhistorische kwaliteit en nieuwe ruimtelijke inrichting.

Landschappelijk wonen in het Reitdiepgebied

WONEN AAN DE WINSUMERVECHT

Locatie:

Reitdiepgebied in de provincie Groningen

Indiener:

Artès Architecten

Betrokken partij:

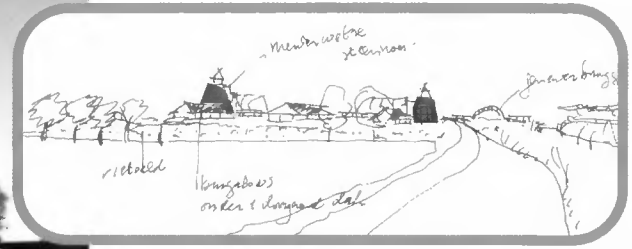
Provincie Groningen

Uitvoering - Oplevering:

Voorjaar 2001 - Voorjaar 2002

Subsidie categorie:

Lokaal

Tot voor kort was het woningbouwbeleid in het noordoostelijk gedeelte van de provincie Groningen erop gericht nieuwbouw zoveel mogelijk te concentreren in de kerndorpen. In de praktijk heeft dat beleid vaak tot gevolg dat kleinschalige dorpen te maken krijgen met een zodanige uitbreiding, dat het silhouet en de ruimtelijke structuur sterk veranderen. Gedeputeerde Staten van Groningen heeft in 1995 de wens uitgesproken te komen tot initiatieven ter bevordering van nieuwbouw in landelijk gebied. In het rapport 'Bouwen aan het Landschap' wordt een aanpak bepleit waarin het landschap centraal staat. Het project 'Buitenbouw' is een eerste aanzet om te onderzoeken hoe dat kan worden gerealiseerd.

Het project 'Buitenbouw' onderzoekt hoe het wonen kan worden verrijkt met de ruimtelijke kwaliteiten van het Groninger landschap. Samen met de provincie Groningen wil de architect een stappenplan maken voor landschappelijk wonen in het Reitdiepgebied. Buitenbouw kan een alternatief zijn voor nieuwbouw in uitbreidingswijken en daar waar verpaupering optreedt door onvoldoende woonkwaliteit.

Als locatie is gekozen voor het Reitdiepgebied dat wordt gekenmerkt door het wierden- en dijklandschap. Het project stimuleert het nadenken over de mogelijkheden van een nieuwe landschappelijke vormgeving en

haakt nadrukkelijk in op bestaande ruimtelijke en cultuurhistorische elementen. Vroeger heeft het Groninger landschap volgestaan met historische steenhuisen, borgen, boerderijen en steenfabrieken. Het zijn kenmerkende elementen die de basis vormen voor 'buitenbouw-locaties'.

Een goed voorbeeld van zo'n locatie zijn de drie steenfabrieken aan het Winsumerdiep tussen Winsum en Onderdendam, die nu geheel hun functie hebben verloren.

Het project Buitenbouw omvat een stappenplan dat voorziet in de realisatie van een verantwoorde manier van bouwen in twee gemeenten in het Reitdiepgebied: Winsum en Zuidhorn. In het project wordt ook nader onderzocht op welke andere plaatsen in het onderzoeksgebied op een zelfde manier voorwaarden voor een landschappelijke vorm van wonen kunnen worden gerealiseerd. De provincie wil deze aanpak eventueel elders toepassen.

De daadwerkelijke uitvoering van een dergelijk project is momenteel in strijd met het huidige rijksbeleid. Toch is het project geselecteerd voor een Belvedere-subsidie, vanwege het feit dat in dit project grensverleggende ruimtelijke concepten worden ontwikkeld.

Cultuurhistorie vormt uitgangspunt voor nieuwe plannen

Historische gebouwen en landschappen herinneren aan de geschiedenis van de stad of het gebied. Vaak zijn ze ons daarom dierbaar en springen we op de bres voor behoud, wanneer het voortbestaan wordt bedreigd. Het bijzondere aan de hierna beschreven projecten is, dat herontwikkeling het uitgangspunt is; de cultuurhistorie vormt de inspiratiebron voor nieuwe ruimtelijke plannen.

De historische singels van het *Waterproject* in Rotterdam worden gerehabiliteerd door een omvangrijk activiteitenprogramma. Uitvoerige studies in ontwerpateliers maken er deel van uit. De eeuwenoude *Hortus Botanicus* en *Sterrewacht* in Leiden kunnen hun wetenschappelijke rol blijven vervullen, als zij gezamenlijk duurzaam en innovatief worden gerestaureerd. *Dordrecht* wil het historische, harmonieuze kleurbeeld van de binnenstad beschermen door een kleurstrategie voor toekomstig gebruik op te stellen.

Een cultuurtoeristisch ontwikkelingsplan geeft richting aan de ruimtelijke ontwikkelingen in de Noord-Hollandse *droogmakerijen*. In de *Vechtvisie* wordt een nieuwe cultuurhistorische aanpak ontwikkeld, die de leidraad kan vormen bij de uitvoering van de vele inrichtingsplannen voor het Vecht- en Plassengebied

In alle projecten wordt intensief samengewerkt door overheid, semi-overheid en particulieren; een belangrijke basis voor een succesvolle uitkomst van de verschillende plannen.

Rehabilitatie van Rotterdamse 19^e-eeuwse singels

Geïntegreerde kansen voor Hortus en Sterrewacht

Kleurstrategie voor historische binnenstad van Dordrecht

Vechtvisie structureert toekomst voor cultuurhistorisch plassengebied

Het oude land en de nieuwe ruimtelijke orde

Rehabilitatie van Rotterdamse 19^e-eeuwse singels

WATERPROJECT 1854 - 2001

Locatie:

Centrum Rotterdam

Indiener:

WaterprojectCie, Rotterdam

Betrokken partijen:

Bureau Monumenten, Rotterdam

Dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting,

Rotterdam

EFL stichting

Gemeentearchief Rotterdam

Gemeentewerken Rotterdam

Hoogheemraadschap van Schieland

Stichting Rotterdam 2001, Culturele Hoofdstad

van Europa

Stimuleringsfonds voor Architectuur

Uitvoering - Oplevering:

Mei - December 2001

Subsidie categorie:

Stedelijk

De singels rond het centrum van de oude binnenstad van Rotterdam zijn cultuurhistorisch van groot belang, maar ze verkeren in slechte conditie. Ten onrechte is dit gezichtsbepalende 'Waterproject' in de vergetelheid geraakt. B&W van Rotterdam hebben daarom opdracht gegeven om de Waterproject-singels te rehabiliteren. De ontwerpers van de gemeentelijke dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting (dS+V) staan nu voor deze complexe ontwerptaak. De WaterprojectCie organiseert in 2000 en 2001 een omvangrijk activiteitenprogramma om dS+V een extra impuls te geven.

Stadsarchitect W.N. Rose (1801-1877) bedacht in 1854 een watersingel-tracé, dat onafhankelijk kon functioneren en zo het toenmalige probleem van het vervuilde stadswater zou moeten oplossen. Deze grootschalige stedenbouwkundige ingreep werd bekend als het 'Waterproject'. Schoon water uit de Maas doorstroomde via de stadsvesten en een stelsel van duikers en sloten de vervuilde stadswateren en kwam tenslotte in de nieuwe singels terecht, waarna het aan de uiteinden hiervan werd teruggepompt.

Een andere functie van het Waterproject was de regulering van het grondwaterpeil tussen de vesten en de nieuwe singels, waardoor woningbouw mogelijk werd. De landschapsarchitecten J.D. Zocher jr., en L.P. Zocher ontwierpen voor de singels een vormgeving in landschapstijl, zodat deze

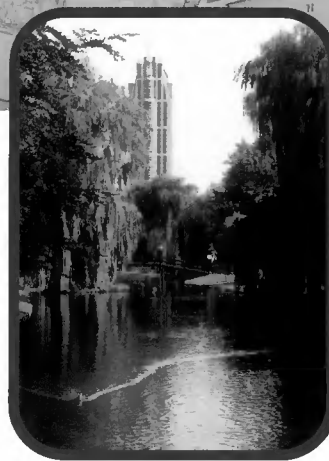

zich ontwikkelden tot een geliefd wandel- en woongebied voor welgestelden.

De gemeente Rotterdam heeft de dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting opdracht gegeven een plan op te stellen, dat tot doel heeft de oorspronkelijke grandeur van de singels te herstellen. Om de gemeentelijke ontwerpers te motiveren en kritisch te stimuleren organiseert de WaterprojectCie ontwerpateliers, een 'tekeningenkabinet' van de oorspronkelijke ontwerp-tekeningen, een externe ontwerpogave en een buitententoonstelling. Door het bijeenbrengen van externe specialisten en belangengroepen voeden de ontwerpateliers de ontwerpers van dS+V met historische, sociale, economische en politieke aspecten van het Waterproject.

De combinatie van activiteiten is erop gericht een methode te ontwikkelen, die een voorbeeldfunctie kan vervullen voor andere cultuurhistorisch waardevolle projecten. Niet om te conserveren, maar om de kwaliteiten te herontdekken en in te zetten voor de toekomst.

Rotterdam 2001 Culturele Hoofdstad van Europa is een uitstekend moment voor de comeback van het Waterproject. De resultaten van de ontwerpateliers en de externe ontwerpogave zullen onder meer te zien zijn op de buitententoonstelling. Daarnaast verschijnt in het voorjaar van 2001 de Waterprojectgids, een 19^e-eeuwse wandeling door eigentijds Rotterdam.

Geïntegreerde kansen voor Hortus en Sterrewacht

ONTWIKKELING VAN EEN
GEÏNTEGREERDE VISIE OP DE
HERINRICHTING VAN HET
TERREIN VAN DE STERREWACHT
EN DE HORTUS BOTANICUS IN
LEIDEN

Locatie:

Binnenstad Leiden

Indiener:

Vastgoedbedrijf Universiteit Leiden,
namens Universiteit Leiden

Betrokken partijen:

Campagne voor Leiden/Walraad & Van der Stoep
architecten
Gemeente Leiden
Hortus Botanicus
Sterrewacht

Uitvoering - Oplevering:

2001/2002 - Medio 2003

Subsidie categorie:

Stedelijk

De Sterrewacht (19^e eeuw) en de Hortus Botanicus (16^e eeuw) liggen aaneengesloten op de voormalige stadswal, een bijzondere plek binnen de singelgrachten van Leiden. Deze historische gebouwen worden voor een groot deel nog steeds in hun oorspronkelijke functie gebruikt. Achterstallig onderhoud van de gebouwen bedreigt echter het voortbestaan, terwijl de cultuurhistorische waarde voor de stad groot is. Het Vastgoedbedrijf Universiteit Leiden wil daarom door middel van onderzoek een geïntegreerde visie ontwikkelen op het toekomstig gebruik van de gebouwen en terreinen.

De Hortus Botanicus, gesticht in 1594 door Carolus Clusius, is uitgegroeid tot een belangwekkend tuincomplex dat in 1932 gereconstrueerd en in 1938 ingrijpend werd vernieuwd. De oudste kassen bevinden zich in een slechte staat. Herstel stelt naast cultuurhistorische eisen ook technologische en gebruikseisen. De Sterrewacht werd in 1858 - 1860 aangelegd op een ravelijn, een onderdeel van de verdedigingswal uit 1590 en het enige nog herkenbare ravelijn op de stadsplattegrond. Het classicistische gebouw, ontworpen door H.F.G.N. Camps, verkeert in een slechte bouwkundige conditie. De later gebouwde observatietorens zijn nog in gebruik.

De Sterrewacht en de Hortus vormen nu twee aparte werelden met uiteenlopende bestemmingen. Het Vastgoedbedrijf Universiteit Leiden kiest echter voor een geïntegreerde visie op beide gebouwen, omdat deze samen een unieke combinatie vormen van museale toegankelijkheid en huisvesting voor de Universiteit Leiden. Directeur F. Dekker van het Vastgoedbedrijf: “Beide objecten zijn wereldbepaald en kunnen worden gerekend tot de landmarks van Leiden. Dankzij dit initiatief kan er een harmonieus ruimtelijk en landschappelijk geheel ontstaan, dat in de combinatie een belangrijke meerwaarde zal krijgen.”

Het voorstel behelst een gedegen studie naar de voorwaarden voor duurzame instandhouding en gebruik. Bronnenonderzoek, omschrijving van de cultuurhistorische waarden, aanzet tot een ruimtelijk ontwerp en programmatisch onderzoek naar de mogelijkheden van toekomstig gebruik, maken onderdeel uit van de opzet.

Interessant in dit project is de verbinding die gelegd wordt tussen twee gescheiden cultuurhistorische monumenten. Daarnaast is het bij dit project lovenswaardig dat particulieren het initiatief nemen en zich de zorg aantrekken voor de kwaliteit van de openbare ruimte.

Kleurstrategie voor historische binnenstad van Dordrecht

DORDTSE KLEUREN: KLEURBELEID BINNEN HET BESCHERMDE STADSGEZICHT

Locatie:

Binnenstad Dordrecht

Indiener:

Gemeente Dordrecht

Betrokken partijen:

Akzo Nobel Coatings

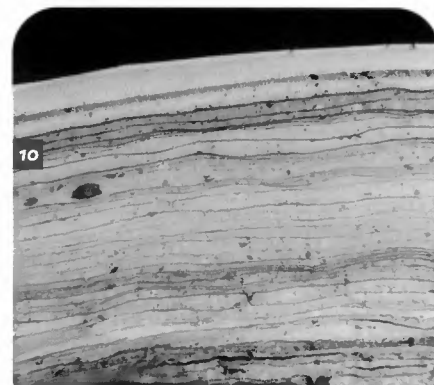
Werkgroep De Kleur van Dordrecht

Uitvoering - Oplevering:

2001

Subsidiecategorie:

Stedelijk

Een kenmerk van oude binnensteden is dat de historische straatwanden zijn opgebouwd uit een diversiteit aan gebouwen, uit vele perioden, in verschillende bouwstijlen en omvang. Naast verschillen zijn er ook gemeenschappelijke kenmerken: de bouwhoogtes verschillen niet zo veel en het materiaal- en kleurgebruik is beperkt. Er is sprake van een harmonieus straatbeeld waarin kleur een belangrijke rol speelt. Moderne, felle kleuren op gevels doen soms afbreuk aan dit harmonieuze historische karakter. In Dordrecht gaat de gemeente daarom een kleurbeleid formuleren voor het beschermde stadsgezicht.

In het oriënterend onderzoek dat al heeft plaatsgevonden, is een schat aan gegevens en materiaal naar boven gekomen. Op basis hiervan zal een projectteam, bestaande uit de gemeente, de werkgroep 'De kleur van Dordrecht' en verffabrikant Akzo Nobel Coatings een heldere kleurstrategie formuleren. De strategie heeft tot doel de ruimtelijke kwaliteit van de historische binnenstad te versterken en het harmonieuze karakter van dit beschermde stadsgezicht te bewaren. Aan de hand van deze visie worden spelregels opgesteld, die daarna praktisch worden uitgewerkt in de vorm van een kleurenwaaier.

In het kader van het project wordt er aanvullend onderzoek gedaan naar onder meer cultuurhistorische gegevens over kleurgebruik en bouwstijlen in Dordrecht en andere steden. Na het vaststellen van de kleurstrategie wordt een 'proeftuin' gemaakt: een compleet gevelbeeld met de bestaande kleurtoestand en een vertaling van de aanbevelingen.

Een belangrijk onderdeel van het project is de communicatie over de 'Dordtse kleuren'. Het onderzoek en de resultaten worden gepresenteerd in een expositie, een publicatie en voorlichtingsbrochures. Daarnaast zal maatschappelijk draagvlak worden gecreëerd om de uitgangspunten in de praktijk te kunnen toepassen, door algemene en gerichte voorlichting aan bijvoorbeeld architecten, aannemers en schildersbedrijven te geven.

Het project Dordtse kleuren is origineel en sterk gericht op ruimtelijke kwaliteit. Kleur kan als historisch gegeven worden gebruikt bij nieuwe ontwerpen. Het gaat hierbij nadrukkelijk niet om het thema kleur, maar om het gebruik van kleur in een cultuurhistorische context. Het betreft een klein initiatief dat groot effect kan sorteren.

Vechtvisie structureert toekomst voor cultuurhistorisch plasseengebied

ONTWIKKELING VAN EEN INTEGRALE VISIE OP HET VECHT- EN PLASSENGEBIED: DE VECHTVISIE

Locatie:

Vechtstreek, provincie Utrecht

Indiener:

Commissie voor de Vecht en het Oostelijk en Westelijk Plasseengebied (de Vechtplassencommissie)

Betrokken partijen:

Hoogheemraadschap Amstel Gooi en Vecht
Landscape Architects for Sale (La4sale)
Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
Noël van Dooren Landschapsarchitectuur
Provincies Noord-Holland en Utrecht

Uitvoering - Oplevering:

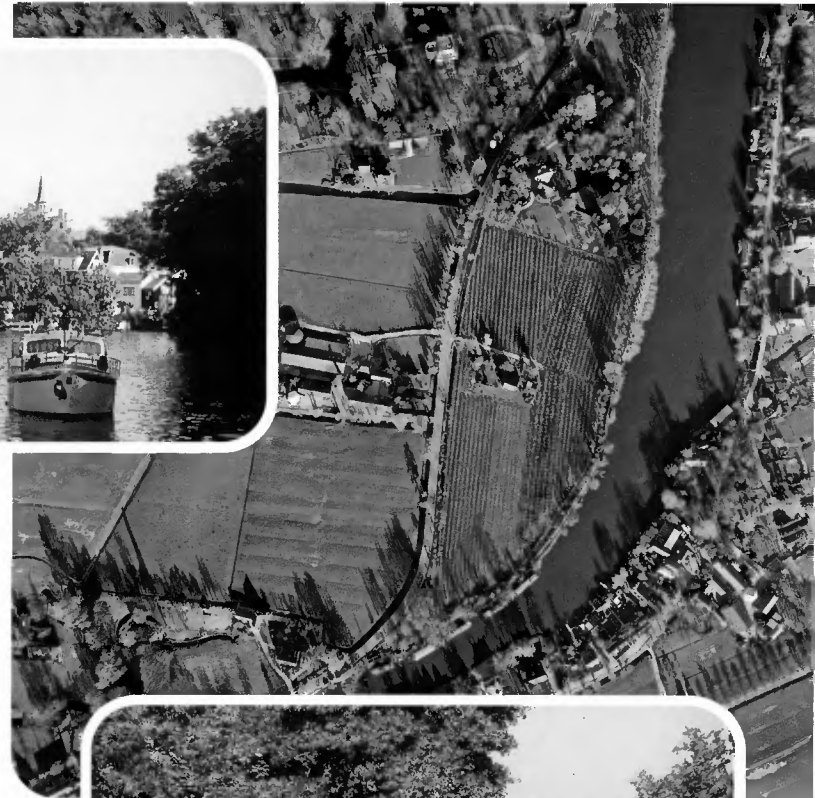
Voorjaar 2002

Subsidiecategorie:

Lokaal

De Vechtstreek is een uniek gebied, waarin cultuur- en natuurhistorische waarden buitengewoon goed samen gaan. Het landschap wordt gekenmerkt door sterk op elkaar ingespeelde elementen. De belangstelling voor het Vechtplasseengebied is groot: men wil er wonen, werken en recreëren. Het aantal plannen van evenzevele belangengroepen voor dit gebied is overweldigend. De Nieuwe Kaart van Nederland met alle ruimtelijke plannen tot 2010, laat zien dat de gevolgen daarvan desastreus zijn voor de grote kwaliteit van de Vechtstreek. In plaats van het landschap 'op slot' te zetten met oog op verlies van die kwaliteit, wil de Vechtplassencommissie een integrale visie ontwikkelen die recht doet aan de cultuurhistorische waarden: de Vechtvisie.

Door de wirwar van bestuurslagen en ruimtelijke plannen bestaat een kans dat de regionale cultuurhistorische eenheid en het eigen karakter van het gebied verloren gaan. Uit angst voor verlies van kwaliteit neigt men er nu naar ruimtelijke veranderingen tegen te houden. Dit doet geen recht aan de waarden van het gebied: het landschap dankt haar bestaansrecht al eeuwen aan het faciliteren van veranderende maatschappelijke behoeften. Volgens de Vechtplassencommissie is durf nodig om bestaande cultuurhistorische waarden niet zozeer te conserveren, maar juist op te nemen in ruimtelijke ontwikkelingen. Het geheel verandert dan weliswaar, maar de essentie blijft behouden. De cultuurhistorie moet daarnaast worden

voortgezet: nieuwe vormen van gebruik van land en ruimte moeten de bestaande cultuurhistorie in het gebied verrijken.

Het doel van de Vechtvisie is een nieuw cultuurhistorisch systeem voor het Vecht- en Plassengebied te ontwikkelen, met als resultaat een product dat bruikbaar is voor zowel besluitvormers als uitvoerders van toekomstige ruimtelijke vormgeving. Voor de ontwikkeling van de Vechtvisie gaat de Vechtplassencommissie samenwerken met specialisten zoals landschaps-architecten.

Het project is zorgvuldig opgezet: er komt een 'Vechtatelier' dat wordt gevormd door een onderzoeks- en ontwerpteam en een kwaliteits- en informatieteam. Het onderzoeksproces vindt plaats aan de hand van een stappenplan waarbij eerst de verschillende cultuurhistorische lagen en de ruimtelijke wensen en problemen worden geïnventariseerd. Workshops hierover resulteren in plannen met waardevolle inzichten op drie schaalniveaus: het landschapseenhedenplan, het gemeenschapsplan en het objectenplan. Daarna worden deze plannen aan elkaar gekoppeld en wordt met inspraak van belanghebbenden een uiteindelijke visie geformuleerd. Publicatie voor alle belanghebbenden en partijen vormt de laatste stap in het plan.

Het oude land en de nieuwe ruimtelijke orde

GBIEDSGERICHTE UITWERKING VAN HET CULTUURTOERISTISCH ONTWIKKELINGSPLAN DROOGMAKERIJEN IN NOORD-HOLLANDS MIDDEN

Locatie:

Schermer, Beemster en Graft-De Rijk

Indiener:

Provincie Noord-Holland

Betrokken partijen:

Gemeenten Beemster, Schermer en Graft-De Rijk

Hoogheemraadschap Uitwaterende Sluizen

Stichting Beemster Plattelandsvernieuwing

Stichting Schermerland

Waterschap De Waterlanden

Waterschap Het Lange Rond

Uitvoering - Oplevering:

Oktober 2000 - Zomer 2001

Subsidiecategorie:

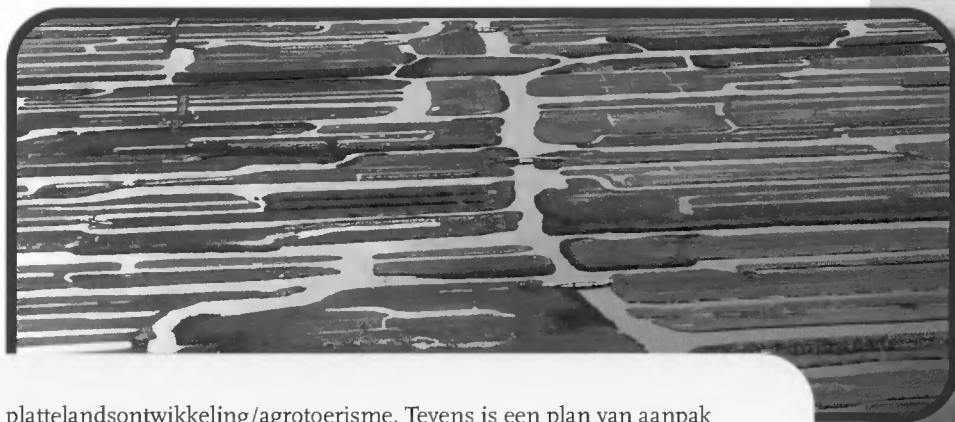
Regionaal

Al eeuwenlang zijn de droogmakerijen gezichtsbepalend in het gebied Noord-Hollands Midden. Ze zijn 'leveranciers van rust en ruimte', niet alleen voor de inwoners van het gebied, maar evenzeer voor de vele duizenden bezoekers. De cultuurhistorische en landschappelijke waarde wordt duidelijk aangegeven door de aanwijzing tot Belvedere-gebied en de recente plaatsing van de Beemsterpolder op de UNESCO Wereld Erfgoed Lijst. In 2000 is er door de betrokken partijen een cultuurtoeristisch ontwikkelingsplan geïnitieerd, dat nu moet worden uitgewerkt. Als drijvende kracht hierachter wordt een 'kwartiermaker' aangesteld met subsidie van Belvedere.

De provincie kiest in haar streekplannen voor een gebiedsgerichte aanpak, waarbij een nadrukkelijke rol is weggelegd voor cultuurhistorie. Bij de droogmakerijen in Noord-Hollands Midden zijn de Schermer, de Beemster en Graft-De Rijk met het tussengelegen, contrasterende veenweidegebied als speerpunten gekozen.

Het cultuurtoeristische ontwikkelingsplan voor het plangebied resulteert in concrete, haalbare projecten gericht op economische vitalisering en

plattelandontwikkeling/agrotoerisme. Tevens is een plan van aanpak geformuleerd voor behoud, beheer en ontwikkeling van de kwaliteiten van de droogmakerijen op langere termijn. Voor de uitvoering van het plan wordt een 'kwartiermaker' aangesteld. Deze gaat het programma verder uitwerken en mogelijkheden voor implementatie onderzoeken. De officiële oplevering van het cultuurtoeristisch programma is oktober 2001.

Om het thema nationaal meer onder de aandacht te brengen, wordt in 2001 de tentoonstelling 'Neêrlands Trots' in het Stedelijk Museum Alkmaar georganiseerd, gewijd aan het thema droogmakerijen. Er wordt ook een permanent educatief project ontwikkeld. Daarbij zullen de provincie Noord-Holland, de Provinciale Atlas en het Stedelijk Museum samenwerken. Een brochure voor bewoners en bezoekers zal de betekenis van het gebied in cultuurhistorisch opzicht duidelijk maken. De provincie heeft ook opdracht gegeven voor de fotodocumentaire 'Van Water tot Land en van Land tot Water', waarin de problematiek van de Veenweiden (Eilandspolder) versus de droogmakerijen in beeld wordt gebracht.

Kunstzinnige cultuurhistorie

Kunst scherpt en verruimt het denken. Dat geldt ook voor ons denken over ruimtelijke ordening. De waarde van het oude cultuurlandschap dringt soms pas goed tot ons door als er op een ongewone wijze aandacht voor gevraagd wordt. Als echter tegelijkertijd die ervaring van wat dierbaar is op de proef wordt gesteld, door het dierbare in een licht van mogelijke transformaties te plaatsen, zal regelmatig de grond onder onze voeten worden weggeslagen. Kunst dus.

Neem nu de *manifestatie Via>Dorkwerd* in het noorden en *Hotel Belvedere* langs de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Deze ontwerpen zijn vooral bedoeld om het grote publiek de cultuurhistorische waarden van het landschap te laten zien. Maar ze doen ook beleidsmakers, planologen, bewoners en gebruikers ideeën aan de hand hoe landschappen opnieuw kunnen worden ingericht met behoud van het bijzondere karakter. Rode draad van het rijksbeleid

Het bijzondere Groningen

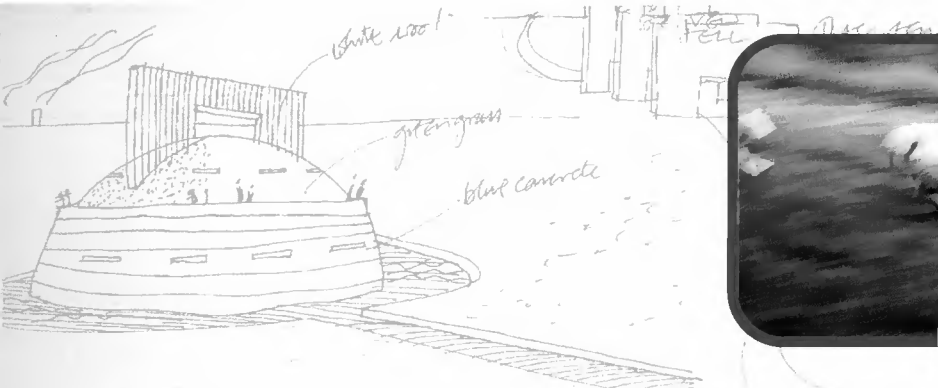

De Nieuwe Hollandse Waterlinie tot leven gewekt

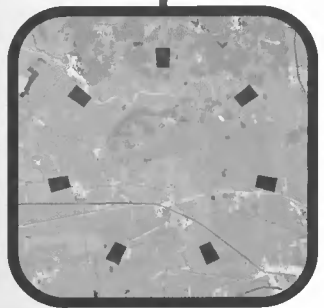
is immers het behoud én de ontwikkeling van het cultuurhistorisch landschap.

Beide projecten brengen tijdelijk veranderingen aan in de omgeving. Ze roepen de spanning op tussen wat is en wat zou kunnen zijn. Zoals de poorten van Peter Greenaway in het Groningse Reitdiepdal of het drijvende huis van het bureau Schie 2.0 op een overloopgebied van de Waterlinie. Tegelijkertijd maken ze de omgeving daarmee bewust van de cultuurhistorische betekenis en de toekomstige mogelijkheden van het landschap.

Het bijzondere Groningen

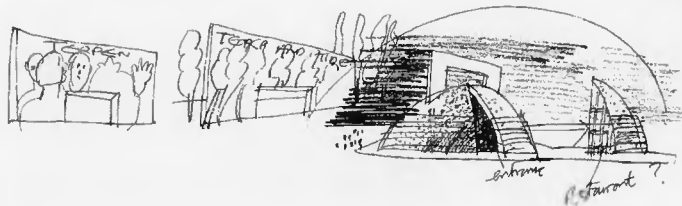
PORTALEN IN HET LANDSCHAP EN VERBEELDINGEN

- Locatie:*
Het Reitdiepdal bij de stad Groningen
- Indiener:*
Manifestatie Via>Dorkwerd Groningen
- Betrokken partijen:*
Diverse overheden, fondsen, sponsors
- Uitvoering - Oplevering:*
19 mei tot 10 september 2001 (opening Groninger Museum op 16 april)
- Subsidie categorie:*
Lokaal

Het 'Toscane van het Noorden' wordt het wel genoemd; het Reitdiepdal ten noordwesten van de stad Groningen. Een karakteristiek gebied met wierden, binnendijken, historische sluizen en een fijnmazig netwerk van sloten. Deze zomer is dit gebied onderwerp van een grootschalige culturele manifestatie: Via>Dorkwerd. Tentoonstellingen, muziekkuitvoeringen, theater- en dansvoorstellingen brengen de bijzondere cultuurhistorische waarde van dit gebied onder de aandacht van een breed publiek.

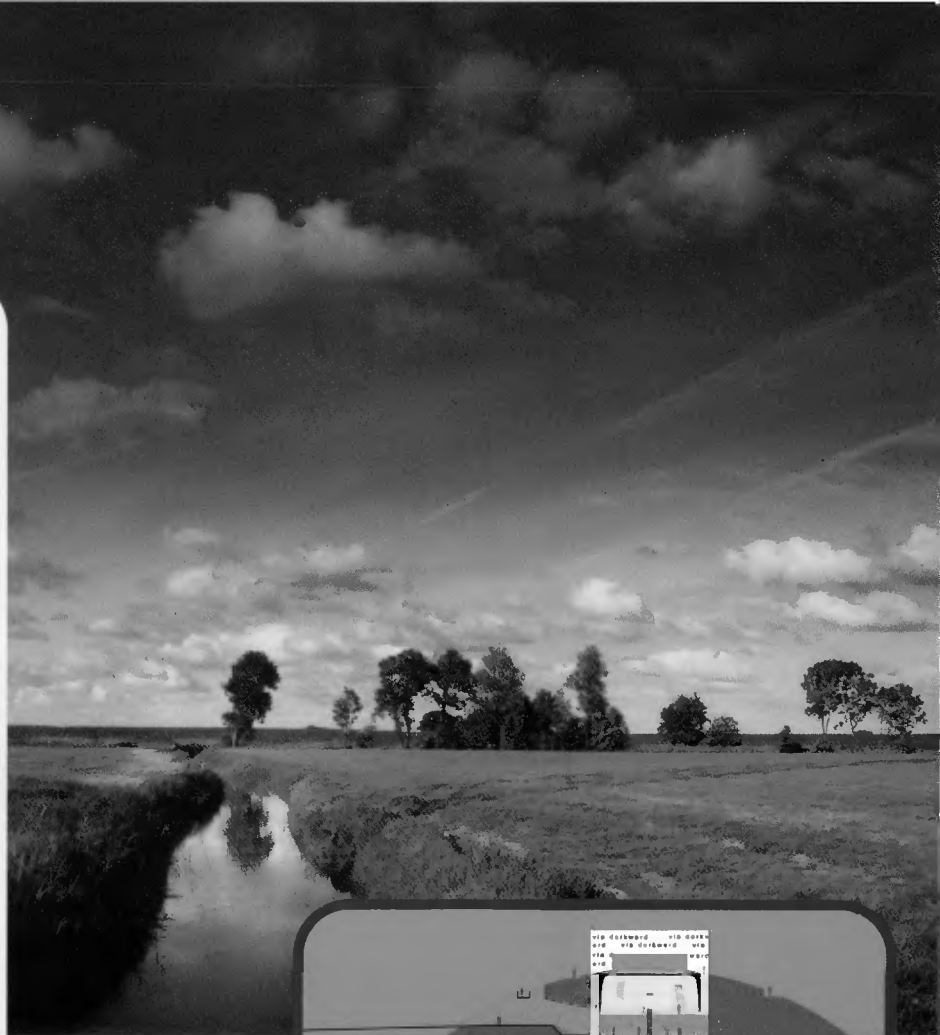
De internationaal befaamde Britse filmregisseur en beeldend kunstenaar Peter Greenaway ontwierp monumentale poorten in het dal van het Reitdiep en leverde het basisidee voor een expositiepaviljoen nabij het buurtschap Dorkwerd. Greenaway: "In dit project gaat het niet om discussies over esthetiek, maar over de verantwoordelijkheid voor het behoud van dit landschap en de mogelijkheden ervan voor de toekomst, groot en klein, bescheiden en grandioos." Zijn witte poorten zullen het dal van Groningen-stad tot aan het wad markeren. Ze accentueren landschapselementen zoals wierden, sloten en binnendijken. Bij openluchtvoorstellingen dienen de poorten als filmschermen, waarop het publiek Greenaway's gefilmde visie op het wierdenlandschap van vroeger, nu en in de toekomst kan zien. Zo dragen zij bij aan een indringende beleving van dit bijzondere landschap.

Dat het landschap door de bevolking al bewust wordt ervaren, blijkt uit de publieke discussie die plaats vond rondom de inrichting van een paviljoen op een tijdelijk opgeworpen kunstmatige wierde. In dit paviljoen verbindt een expositie de cultuurhistorische oorsprong van het gebied met toekomstige mogelijkheden. Multimediapresentaties en installaties met onder meer klaterend water, smeltend ijs, aarde en licht wisselen elkaar af. Verder zien we gefilmde 'landschapsreizen'; caleidoscopische visies op het landschap, met zijn sporen van de strijd tegen water en oorlogen, maar ook beelden van het hedendaags gebruik van het Reitdiepdal en impressies van de toekomst.

De manifestatie opent met een tentoonstelling in het Groninger Museum 'Hel en Hemel - de Middeleeuwen in het Noorden'. Projectmedewerkster Herma Hekkema: "De inzet van deze manifestatie is een kruisbestuiving tussen stad en ommeland, tussen cultuur en natuur, tussen historie en nieuwe ontwikkelingen. Juist de samenhang tussen de verschillende manifestatieonderdelen zal de zeggingskracht van Via>Dorkwerd vergroten."

Met de manifestatie krijgt het Reitdiepdal nieuwe iconen die blijvend op het netvlies gegrift zullen staan, meent de adviescommissie Belvedere. "Hierdoor zal geen enkele beleidsmaker het aandurven om ondoordacht ruimtelijk beleid voor dit gebied te ontwikkelen."

De Nieuwe Hollandse Waterlinie tot leven gewekt

De Nieuwe Hollandse Waterlinie tussen het IJsselmeer en de Biesbosch ligt verscholen achter bosschages of is doorsneden door snelwegen en nieuwbouwwijken. Het beter zichtbaar maken van dit cultuurhistorisch en landschappelijk monument is een belangrijk aspect van het, in het kader van het rijksbeleid Belvedere uitgeroepen nationaal project Nieuwe Hollandse Waterlinie. De voorstellen van de kunstenaars sluiten daarop aan. Ze zijn vooral bedoeld om de Linie in de ervaring van het publiek tot leven te wekken. De discussie over de rol van de verdedigingslinie voor de toekomst willen zij stimuleren met een symposium en een tentoonstelling.

“Het project ‘Hotel Belvedere’ is een testcase. Het genereert ideeën over wat je met de forten en het landschap kunt doen.” Hoe die verder kunnen worden uitgewerkt, vertelt projectleider Brigitte van der Sande van Stichting Fort Asperen. “Zo zullen de kunstenaars eerst Fort Asperen verbouwen tot hotel. Alle kamers zijn mobiel zodat ze later in andere forten van de linie kunnen worden gebruikt.” Een van de ontwerpers is Dorien de Vos, die onder meer Hotel New York in Rotterdam inrichtte. De van oorsprong Roemeense kunstenaar Calin Dan ontwerpt bewegingsapparaten, maar ook een virtueel spel voor de fitnesszaal. En de Française Marie-Ange Guillemot creëert met kamerschermen een contactruimte.

HOTEL BELVEDERE

Locatie:

Nieuwe Hollandse Waterlinie van het IJsselmeer tot de Biesbosch, Fort Asperen

Indiener:

Stichting Fort Asperen

Betrokken partijen:

Diverse overheden, fondsen en sponsors

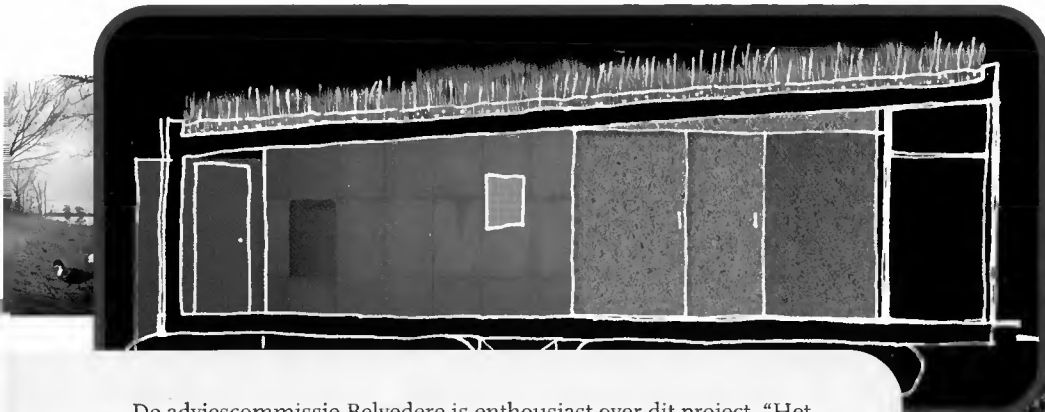
Uitvoering - Oplevering:

23 juni tot 17 september 2001

Subsidie categorie:

Nieuwe Hollandse Waterlinie

De adviescommissie Belvedere is enthousiast over dit project. “Het draagt bij aan de bewustwording van en kennis over dit landschappelijk monument.”

Het publiek kan in de zomer elke vrijdag en zaterdag kamers in Hotel Belvedere boeken. De gasten en andere belangstellenden kunnen per fiets, bus en zelfs per vliegtuig dagtochten maken langs de Waterlinie, die door componisten, beeldend kunstenaars, theatermakers en (landschaps)architecten zijn uitgezet. Het Amerikaanse Center for Land Use Interpretation maakt voor het publiek een verkenning van de linie per vliegtuig. De Joegoslavische componiste Tatjana Milosevic zal bij enkele forten muziekfragmenten van verschillende lengtes laten horen, die tot een geheel samensmelten wanneer de hele linie bezocht is. Andere kunstenaars accentueren de linie bijvoorbeeld door forten op afstand met weerballons herkenbaar te maken. Het Rotterdamse bureau Schie z.o maakt een drijvend huis, dat zelf in zijn energie kan voorzien. Brigitte van der Sande: “Dit vernieuwende ontwerp is bedoeld voor landschappen met verschillende waterstanden, zoals overloopgebieden. Zo kun je zelfs deze gebieden op een artistieke en milieuverantwoorde manier bewoonbaar maken.”

Industriehistorie in samenhang

Industrieel erfgoed is een breed en divers begrip dat een veelheid aan gebouwtypen omvat. Variërend van fabrieksgebouwen, watertorens en gemalen, tot allerlei roerende objecten zoals machines en voertuigen. Maar ook historische infrastructuur en complete industrielandenschappen worden tot dit erfgoed gerekend.

Het gehonoreerde project betreft de Nederlandse versie van een internationale route langs industrieel erfgoed. De hiertoe behorende objecten zijn ruimtelijke getuigen van de historische economische ontwikkeling in de regio. Ze zijn vaak getransformeerd tot museum of anderszins herbestemd. Het doel van het project is om opnieuw samenhang aan te brengen in afzonderlijke getuigen van een verdwenen industrie in een regio. Het beoogde effect is om naast behoud van dit erfgoed het toerisme alsook de regionale economie te stimuleren.

De projectbeschrijving geeft een beeld van de achtergrond en de inhoud van de *Europese Route Industriecultuur in Nederland*.

Industrieel toerisme op Europees niveau

EUROPESE ROUTE INDUSTRIECULTUUR IN NEDERLAND

Locatie:

Elf themagebieden verspreid over Nederland

Indiener:

Stichting Industriebouwkultuur Nederland (partner in ERIH, European Route of Industrial Heritage)

Betrokken partijen:

ANWB

Betrokken provincies en gemeenten

Diverse particuliere organisaties van deskundigen

Hollandsche Maatschappij voor Stadsherstel

Rijksdienst voor de Monumentenzorg

Uitvoering - Oplevering:

2001 - Vanaf 2002

Subsidie categorie:

Thema

Iedere Nederlandse regio heeft zijn eigen typische industriële erfgoed, zoals de mijnbouw in Limburg of de textielindustrie in Twente. Industrieel verleden kan zichtbaar blijven door herbestemming en inpassing van deze cultuurwaarden in ruimtelijke en functionele veranderingsprocessen. Het doel van de 'Europese Route Industriebouwkultuur in Nederland' is voorwaarden te scheppen voor behoud en hergebruik van objecten en het 'industriële toerisme' te stimuleren. Hiermee kunnen verouderde industriegebieden worden gerevitaliseerd en industriële monumenten worden herontwikkeld.

In 1999 is in het Duitse Ruhrgebied de 'Route der Industriekultur' geopend op initiatief van de deelstaat Nordrhein-Westfalen. Vervallen industriële landschappen zijn geherstructureerd en belangrijke industriële monumenten hebben een nieuwe maatschappelijke betekenis gekregen door herbestemming of museale inrichting. De route verbindt alle belangrijke objecten en gebieden, waardoor het industriële toerisme een ongekend hoge vlucht heeft genomen.

Geïnspireerd door dit succes wordt de Duitse route uitgebouwd tot een Europees netwerk. Met de 19^e-eeuwse industriële revolutie als gemeenschappelijke noemer, zal de route het industriële verleden zichtbaar maken en levend houden. De economische herontwikkeling van verouderde

industriegebieden en infrastructuur wordt een nieuwe, duurzame impuls gegeven. Uniek is de introductie van het ontwikkelingsconcept 'Industrienatur'; natuur- en milieewaarden worden versterkt doordat de natuur grootschalige, verlaten industrieterreinen herovert.

Ook Nederland heeft vele regio's waar het industriële verleden zichtbaar kan blijven. Er zal voor de 'Europese Route Industriecultuur in Nederland' een selectie worden gemaakt van elf themagebieden. Elk themagebied heeft een of meer cultuurhistorisch belangrijke gebouwen of complexen. Sprekende potentiële themagebieden zijn Twente (textiel), de Drenths-Groningse Veenkoloniën (landbouwindustrie, kanalenstelsel), de Zaanstreek (voedings- en genotmiddelen) of de Brabantse Langstraat (schoen- en lederindustrie). De route brengt de thematische samenhang van het industriële erfgoed opnieuw in beeld voor de afzonderlijke projecten. De route wordt uitgezet met herkenbare routeborden langs snelwegen tot aan informatiepanelen bij industrieel erfgoed. Ondermeer folders, routekaarten, thematische gidsen, evenementenkalenders en een internet-site zorgen voor zowel achtergrondinformatie als actuele berichtgeving.

Als de Route Industriecultuur over een aantal jaren is voltooid, zullen zowel het historisch besef, de regionale economie als het industrieel toerisme op Europese schaal een blijvende impuls krijgen.

Landschappelijke kenmerken op de korrel

Er zijn vijf projecten gehonoreerd die de natuurlijke cultuurhistorie tot onderwerp hebben. Wat kan een gemeente, een provincie of een adviesbureau bedenken om creatief met de natuurlijke cultuurhistorie om te springen? Het gaat hier stuk voor stuk om projecten die het landschap een functionele en visuele opknopbeurt geven. Dat gebeurt van rivierduinen tot duinrellen.

Allesbepalend bij de *rivierduinen in het land van Maas en Waal*, is hen visueel te markeren en het landschap voor de recreanten te 'ondertitelen'. De provincie Groningen trekt alle registers open om de *wierden en dijken* te herstellen. Bescherming van het bodemarchief, het herstellen van 'gaten', het beleefbaar maken voor de recreant is hier het centrale, sterke beeld. Het project *duinrellen* gooit alles binnenstebuiten om te kiezen voor een functionele, ecologische revival van de in onbruik geraakte duinrellen. In het project *veldgids cultuurhistorie* gaat het eerst om de

inventarisatie, daarna om de koppeling tussen beheer en beloning. In het veenontginningslandschap *Griendtsveen-Helenaveen* is het de eenvoud tegenover de complicatie, de kleinschaligheid tegenover de grote natuurgebieden.

Gemeenschappelijk in al deze projecten is niet zozeer de invalshoek, maar vooral het effect dat wordt beoogd.

Brabants historisch landschap in harmonie met natuurgebied

Onzichtbare rivierduinen worden tastbaar

Friese landschapselementen in beeld

Duinrellen gaan weer wateroverlast voorkomen

Groningse wierden en dijken worden weer 'beleefbaar'

Brabants historisch landschap in harmonie met natuurgebied

In de gemeente Deurne ligt een gaaf veenontginningslandschap met de kernen Griendtsveen-Helenaveen. Beide zijn aangewezen als beschermd dorpsgezicht, omringd door een natuurgebied dat onderdeel vormt van de Ecologische Hoofdstructuur en dat van (inter)nationale betekenis is. In dit natuurgebied is op enkele plaatsen een eerste begin van een hoogveenregeneratie. De discussie over het gave veenontginningslandschap, een vijf kilometer lange en één kilometer brede landbouwstrook die het natuurgebied doorsnijdt, leidde tot een patstelling tussen de partijen. Moet hier nieuwe natuur ontwikkeld worden? Of moet het historische landschap behouden blijven?

Tot voor kort was de rol van de gemeente Deurne zeer beperkt en de aandacht voor de cultuurhistorie gering. Het Belvedere-project maakt het voor Deurne mogelijk om cultuurhistorie in de totale belangenafweging volwaardig te laten meewegen.

Rob Jacobs van de gemeente Deurne: "De discussie is opengegooid door een aantal concrete landschapselementen uit het gebied te lichten en aan de hand daarvan te bekijken of ook de grotere doelstelling voor het gebied haalbaar is. Ingezoomd wordt op het behoud van de historische structuur, zoals laanbeplantingen, kanalen en wegen. Uitgangspunt is dat zowel hoogveenregeneratie als extensief agrarisch gebruik mogelijk blijven, want het agrarisch landschap, de natuur en de dorpsgezichten trekken dagrecreanten aan. Dat dagtoerisme is verweven met de historisch gegroeide infrastructuur."

PROJECTPLAN GRIENDTSVEEN- HELENAVEEN

Locatie:
Gebied rondom Griendtsveen - Helenaveen

Indiener:
Gemeente Deurne

Betrokken partijen:
Gemeente Horst
Provincies Noord-Brabant en Limburg
Rijksdienst voor de Monumentenzorg
Staatsbosbeheer
Waterschappen de Aa en Peel en Maasvallei

Uitvoering - Oplevering:
Februari 2001 - Februari 2002

Subsidiecategorie:
Lokaal

Gezien de verstedelijking van Brabant wordt het gebied Griendtsveen-Helenaveen recreatief steeds belangrijker. Rob Jacobs: “We zoeken een evenwicht tussen cultuurhistorie, leefbaarheid, landschaps- en natuurontwikkeling. Het resultaat van de discussie staat gedeeltelijk nog open. We willen tot een maatregelenpakket komen dat bijdraagt aan het ‘leesbaar’ blijven van het historische landschap. Tegelijkertijd komen we zo tot een overleg tussen belanghebbende partijen dat gericht is op het realiseren van praktisch haalbare en uitvoerbare oplossingen.”

Behalve de gemeente Deurne zullen de provincies Noord-Brabant en Limburg, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Staatsbosbeheer, de gemeente Horst, het waterschap de Aa en het waterschap Peel en Maasvallei aan het project deelnemen. Mogelijk zullen nog meer partijen zich bij het project aansluiten. Allesbepalend daarvoor is ook het overleg met de streek zelf. Het gaat hier om zeer hechte gemeenschappen, die erg betrokken zijn bij hun omgeving. En dat bepaalt in hoge mate wat er met het landschap of de gebouwen kan gebeuren.

Over de uitvoering zegt Rob Jacobs: “Wij vinden het belangrijk dat je in een landschap als het ware ‘door de tijd heen’ kunt kijken. Wij beogen allereerst een museale benadering van het landschap. Voorop staat dat bepaalde ontwikkelingen in het landschap mogelijk blijven.” Kortom, elke nieuwe generatie kan iets van zichzelf en van zijn eigen tijd toevoegen.

18

Onzichtbare rivierduinen worden tastbaar

RIVIERDUINEN IN HET LAND VAN MAAS EN WAAL

Locatie:

Land van Maas en Waal

Indiener:

Adviesbureau BRO

Betrokken partijen:

Gelders Landschap

Gemeenten

Platform Aardkundige Waarden

Provincie Gelderland

Recreatiemaatschappij Rivierengebied

Rijksdienst voor het Oudheidkundig

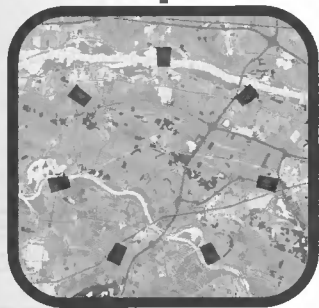
Bodemonderzoek

Uitvoering - Oplevering:

Januari 2001 - Zomer 2001

Subsidiecategorie:

Lokaal

In het land van Maas en Waal hebben rivierduinen de eeuwen getrotseerd. Deze oudste bewoningsplaatsen in het gebied zijn wat betreft gaafheid, herkenbaarheid en gebruik heel verschillend. Soms is het slechts een kleine bult in het grasland, soms is het een kilometerslange hogere heuvel. Op het ene rivierduin overheerst een zandverstuiving, op een ander bebouwing of bebouwing. Helaas vertonen de rivierduinen op dit moment weinig samenhang. Bovendien zijn ze voor leken niet direct herkenbaar als belangrijke cultuurhistorische elementen in het landschap. Zichtbaar maken van de cultuurhistorie in het landschap is het doel van het project 'Rivierduinen'.

Adviesbureau BRO nam het initiatief om de circa zeven belangrijkste rivierduinen in het land van Maas en Waal 'begrijpelijker te maken' voor de argeloze bezoeker.

Na een inventarisatie en selectie van de rivierduinen wil men per rivierduin een inrichtingsplan maken. Inzet zal vooral zijn om het betreffende rivierduin visueel duidelijker in haar omgeving af te bakenen en om de historie in bewoordingen weer te geven. Vervolgens wordt een thematische fiets-

route uitgezet die langs de rivierduinen voert. Hans van Kempen van adviesbureau BRO: “Met een fietsroute komt er een verhaal beschikbaar en wordt een stuk historie zichtbaar.” Een ondertiteling van het landschap, als het ware.

Hans van Kempen vindt het een Belvedere-project, omdat het gebiedseigene van het land van Maas en Waal beter herkenbaar wordt gemaakt. Bovendien wordt niet alleen de cultuurhistorische betekenis verhelderd, maar tegelijkertijd de recreatieve structuur versterkt.

Veel aandacht zal ook uitgaan naar het vergroten van bestuurlijke betrokkenheid, zodat straks de inrichtingsplannen en de thematische fietsroute ook daadwerkelijk een kans maken op uitvoering. Daarvoor zal een stuurgroep in het leven worden geroepen met de gemeenten, de provincie Gelderland, de Recreatiemaatschappij Rivierengebied en het Gelders Landschap. Hans van Kempen: “We verwachten overigens dat de gemeenten snel warm lopen voor de plannen, want alle gemeenten hebben recreatieve ontwikkeling hoog op de agenda staan.”

Friese landschapselementen in beeld

VELDGIDS LANDSCHAPSBEHEER

Locatie:

Noordelijke Friese Wouden

Indiener:

Landschapsbeheer Friesland

Betrokken partijen:

Land- en Tuinbouw Organisatie

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en

Visserij, Dienst Landelijk Gebied

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en

Visserij, Directie Noord

Provincie Friesland

Uitvoering Oplevering:

Voorjaar 2001 - Najaar 2002

Subsidiecategorie:

Lokaal

Een uniek dicht patroon van houtwallen, elzensingels, wijken en percelen: de noordelijke Friese Wouden in één beeld gevangen. Om dit cultuurlandschap waarin natuur, landschapsbeheer en landbouw zijn verflochten te behouden, wordt een Veldgids Landschapsbeheer opgesteld. Dit is een initiatief van Landschapsbeheer Friesland. De aanleiding voor het ontwikkelen van de veldgids is, dat beheerders die nu met landschapspakketten werken, tegen veel onduidelijkheden aanlopen.

Foppe van der Meer van Landschapsbeheer Friesland: "De huidige landschapspakketten in het Programma Beheer zijn te algemeen, omdat ze zijn gemaakt voor het hele land. Bovendien zijn ze vooral vanuit een juridische invalshoek opgesteld. Zo wordt nu bijvoorbeeld in het pakket elzensingels alleen het minimale aantal elzen genoemd dat in een elzensingel moet voorkomen, terwijl niets gezegd wordt over andere soorten of over de ontwikkelingsfase van de singel. Ook normen als bedekkingsgraden zijn niet grijpbaar. Wij willen de paragraaf 'landschap' in het natuur- en landschapsbeheer juist vanuit de beheerskant bekijken en systematisch uitwerken. Zo weet iedere beheerder en beleidsmedewerker precies wat er wordt

bedoeld met het bereiken van een bepaald natuurdoeltype. In plaats van bedekkingsgraden denken wij bijvoorbeeld aan doorzichtigheidsnormen. In de gids zullen houtwallen en elzensingels in woord, beeld en kaart precies worden omschreven. Bovenal wordt de veldgids een beoordelings-systeem waarmee het resultaat van het beheren van landschapselementen kan worden getoetst. Vervolgens kan aan zo'n objectieve classificatie-methode de beloning gekoppeld worden. Kortom, maatwerk."

Behalve Landschapsbeheer Friesland zijn het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, de provincie Friesland, natuurverenigingen, en de georganiseerde landbouw bij het project betrokken. Foppe van der Meer vindt het een Belvedere-project, omdat naar zijn mening allereerst de unieke landschapselementen goed in beeld moeten worden gebracht. "Pas dan kan er iets zinnigs worden gezegd over het cultuurlandschap, wanneer er nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen spelen." Het zal waarschijnlijk nog geruime tijd duren voordat de Veldgids Landschapsbeheer gereed is, maar dan zal, analoog aan de botanische veldgids, het begrip kwaliteit grijpbaar zijn vastgelegd.

Duinrellen gaan weer wateroverlast voorkomen

DUINRELLEN, HERSTEL FUNCTIE DUINEN NA BEËINDIGEN WATERWINNINGEN PWN ZUID-KENNEMERLAND

Locatie:

Velsen

Indiener:

Gemeente Velsen

Betrokken partijen:

Hoogheemraadschap van Rijnland

Provincie Noord-Holland

Waterleidingbedrijf PWN

Uitvoering - Oplevering:

December 2001 - April 2002

Subsidie categorie:

Lokaal

In het Nationaal Park Zuid-Kennemerland wordt de waterwinning door waterleidingbedrijf PWN binnenkort geheel gestopt om verdroging tegen te gaan. Het gevolg daarvan is dat de gemeente Velsen hierdoor te maken zal krijgen met een grotere wateroverlast. De gemeente wil die wateroverlast op onconventionele wijze aanpakken. De duinrellen die in het verleden deels zijn volgestort, zullen zodanig worden hersteld dat zij weer water kunnen gaan afvoeren. Daarmee wordt de oude landschapsstructuur hersteld. Duinrellen zijn duinbeken die het vroegere afwateringstelsel in de duinen vormden.

Gewoonlijk wordt wateroverlast bestreden met louter civieltechnische oplossingen, zoals pompen en malen. Velsen wil het oorspronkelijke systeem van de duinrellen activeren en het overtollige water weer laten afvoeren. Zo'n oplossing doet recht aan de historisch landschappelijke structuur en is bovendien ecologisch interessant: water is een geschikt medium om de ecologische verbindingzones tussen het Nationaal Park Zuid-Kennemerland en het recreatieschap Spaarnwoude goed vorm te geven. Richard van Hardeveld van de gemeente Velsen: "Zo'n integrale oplossing lijkt duurzamer dan alleen pompen. We hoeven dan over tien jaar niet terug te zien op spijtmaatregelen."

De eerste stap van het project is dat de oorspronkelijke duinrellen enerzijds en mogelijke belemmeringen anderzijds in kaart worden gebracht. De tweede stap is dat de toekomstige ruimtelijke en ecologische ontwikkeling zal worden onderzocht. Het eindresultaat moet een adequaat afwateringsplan zijn.

In het project Duinrellen ligt de nadruk op het herstel van de oude landschapsstructuur en de oorspronkelijke functie van dat landschap voor de waterafvoer. Dit maakt het tot een Belvedere-project, waarvan het effect niet alleen historisch maar ook ecologisch van belang is.

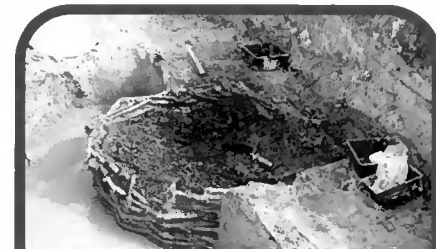
Het waterleidingbedrijf PWN, de provincie en het Hoogheemraadschap zijn de belangrijkste andere partijen in dit project. De cultuurhistorische stichting Santpoort is fervent medestander.

Er zal gedurende de uitvoering veel overleg noodzakelijk zijn met perceel-eigenaren die met hun grond aan de duinrellen grenzen, om uiteindelijk de ruimtelijke procedures in orde te krijgen.

De start van het herstel van de functie van de duinen zal zijn bij de kernen Driehuis en Santpoort-Noord. Bedoeling is dat andere gemeenten langs de kust later volgen als ze eenmaal de eerste voorbeelden hebben gezien.

Groningse wierden en dijken worden weer 'beleefbaar'

Een onderwerp als wierden, de Groningse naam voor terpen, leent zich ideaal voor een verstrengeling tussen heden en verleden. Het probleem met de wierden in Groningen is, dat deze eroderen als gevolg van intensief agrarisch gebruik en door diepploegen. Vandaar dat de provincie Groningen het initiatief heeft genomen om een halt toe te roepen aan de verdere erosie en het herstel van enkele wierden voortvarend aanpakt.

De provincie stelt diverse maatregelen voor. De heer J. Meijering van de provincie: "Allereerst biedt de 'ecoploeg' een oplossing. We weten al wel dat de ecoploeg gunstige neveneffecten heeft voor het bodemleven, maar de Landbouw Universiteit Wageningen gaat voor ons onderzoeken of het gebruik van de ecoploeg ook voordelen voor de boer heeft."

Een andere maatregel is om de wierden herkenbaarder te maken. De ossenwegen en meidoornhagen, die van oudsher de wierden in het landschap markeerden, zijn door perceelsvergrotingen vaak verdwenen. Ook is de helft van de wierden afgegraven. De inzet is om van deze wierden de afgegraven delen weer aan te vullen met grond. Dit is winst voor de landbouw en winst voor het behoud van het archeologische bodemarchief in de oorspronkelijke grondlagen van de wierde. Ten slotte worden fiets- en wandelroutes aangelegd om ook op die manier de wierden beter 'beleefbaar' te maken.

WIERDEN EN WAARDEN IN MIDDAG-HUMSTERLAND

Locatie:

Middag-Humsterland, provincie Groningen

Indiener:

Provincie Groningen

Betrokken partijen:

Gemeenten

Land- en Tuinbouw Organisatie

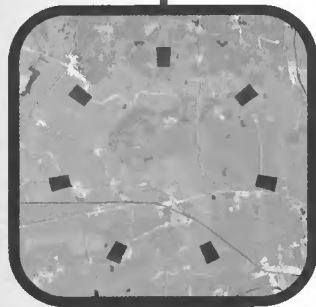
Landschapsbeheer

Uitvoering - Oplevering:

2001

Subsidie categorie:

Regionaal

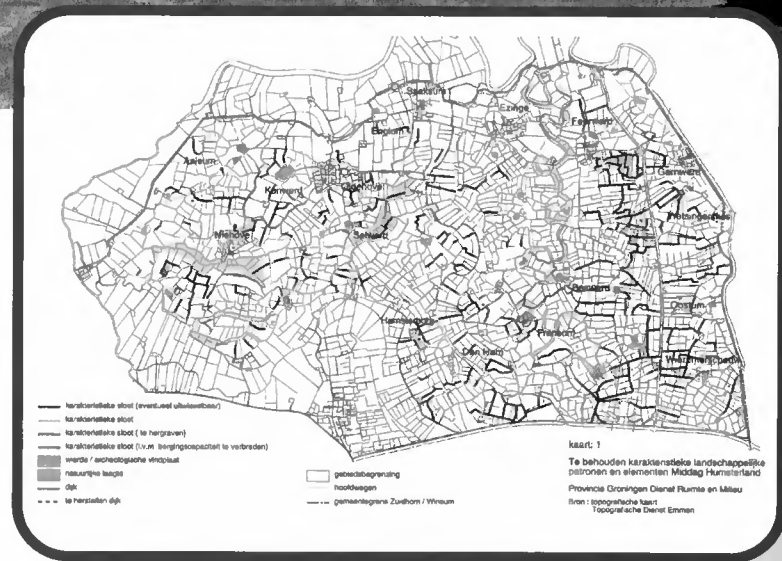

Het tweede deel van het project betreft het herstellen van twee dijken in Middag-Humsterland, die door sommige boeren zijn afgeploegd en aan hun akker zijn toegevoegd.

De heer Meijering: "Voor de provincie is het een Belvedere-project, omdat wij met het onderwerp cultuurhistorie een nieuwe impuls hebben kunnen geven aan het natuur- en landschapsbeheer. Want puur natuurbeheer is een erg smalle basis. Maar in combinatie met cultuurbeheer kunnen we de boeren interesseren hun dijken te herstellen en te beheren." Er is bijvoorbeeld een boer, die een dijk zal herstellen en in zijn stal voorlichting gaat geven over natuur- en landschapsbeheer en cultuurhistorie. Behalve de provincie zijn de betreffende gemeenten erbij betrokken. Doel hiervan is dat zij hun bestemmingsplannen gaan actualiseren en de waarden van het cultuurlandschap preciezer zullen vastleggen. Zo kunnen zij in de toekomst aanvragen om bijvoorbeeld een sloot te dempen, beter beoordelen op de culturele merites. Andere belangrijke partijen zijn de Land- en Tuinbouw Organisatie, de boeren en Landschapsbeheer.

Het project is zeer breed van opzet. Nog dit jaar verwacht de provincie dat een aantal onderdelen van het project kan worden afgerond. Om te beginnen worden drie wierden en twee dijken hersteld. Maar daarna is het plan om te onderzoeken welke wierden en dijken nog meer in aanmerking komen. Een groeiproject dus.

Streekeigen eigentijds

Zowel het project in de *Alblasserwaard* als het project in de *Beemster*, beogen het zinvol benutten van de cultuurhistorische kenmerken van de streek. Oude hoogstamfruitbomen, fraai gemetselde bruggetjes, markante boerderijen met hooibergen en zwarte schuren mogen niet verloren gaan.

Nu worden erven in de *Beemster* beplant met een hoog gehalte aan kasteelromantiek: buxushaagjes, tuinpoorten en Gamma-schuurtjes. In de *Alblasserwaard* worden vaak oude boerderijen gekocht en vervolgens gesloopt, waarna er een soort 'Rivièra-bungalow' voor in de plaats verschijnt.

In het *Beemster*project gaat het om het terugbrengen en promoten van streekeigen beplanting. In de *Alblasserwaard* wil men de streekeigen bebouwing van de slopershamer redden en zinvol herbestemmen. In beide projecten hebben particulieren het initiatief genomen om cultuurhistorisch groen of bebouwing te

Vrijwilligers op de bres voor streekeigen boerderijen

Streekeigen beplanting inspireert Beemstererven

behouden en te adviseren over een eigentijdse toepassing of gebruik hiervan.

De projecten zijn opgebouwd in fasen: eerst gedegen inventariseren, adviezen formuleren en daarover met betrokken partijen communiceren om draagvlak te verkrijgen. Het uitvoeren van voorbeelderven en restauratieplannen vormt de laatste fase.

Vrijwilligers op de bres voor streekeigen boerderijen

BOERDERIJ EN ERF

Locatie:

Alblasserwaard-Vijfheerenlanden

Indiener:

Stichting Boerderij en Erf

Betrokken partij:

Provincie Zuid-Holland

Uitvoering - Oplevering:

Eind 2001

Subsidiecategorie:

Thema

De streekeigen boerderijen van de Alblasserwaard-Vijfheerenlanden in Zuid-Holland dreigen stukje bij beetje te verdwijnen, inclusief hoogstamboomgaarden en hooibergen. De Stichting Boerderij en Erf, waarvan de bestuursleden allemaal geworteld zijn in de streek, heeft zich ten doel gesteld de oude, beeldbepalende gebouwen weer een plaats te geven in de huidige samenleving. Dit realiseert zij door behoud, herstel en ontwikkeling. Dit betekent een versterking van het landschap en van de leefbaarheid van het landelijk gebied.

Piet den Hertog van de Stichting Boerderij en Erf: "Probleem is dat veel oude boerderijen waar het bedrijf wordt beëindigd, bij een nieuwe eigenaar vogelvrij zijn. Juist het huidige beleid werkt vaak contraproductief. Doel van het restrictieve Groene Hart-beleid is dat het Groene Hart niet wordt volgebouwd. Maar de praktijk is dat men iets bestaands koopt, het vervolgens sloop en er een soort 'Riviëra-bungalow' voor in de plaats zet. Doodzonde." Ook bestemmingsplannen staan met name kleinschalige bedrijfsmatige toepassing in de weg.

In het project worden vrijwilligers gezocht, die goed bekend zijn met hun eigen dorp en op de hoogte zijn van eventuele plannen van boeren om

hun bedrijf te beëindigen. Piet den Hertog: “Zo speuren we in een vroegtijdig stadium waardevolle en mogelijk bedreigde panden op. De vrijwilligers worden begeleid door deskundigen. Na deze inventarisatie gaan we bekijken of we iets voor de bedrijfsbeëindigers of de toekomstige bewoners kunnen betekenen en gaan we de haalbaarheid van restauratieplannen onderzoeken. Met deskundigen uit de onroerend goedwereld, met fiscalisten en met bouwkundigen bezien we hoe we het historische pand een nieuwe bestemming kunnen geven.”

De Stichting Boerderij en Erf wil de bebouwde oppervlakte beter en eigentijds benutten. Geen fossiele bouwwerken, maar een verstrengeling van heden en verleden. Een voorbeeld van hoe het kan, is een boerderij in Ottoland, een Rijksmonument en inmiddels gerestaureerd. Vóór woont de eigenaar en achter in de voormalige stal is een IT-bedrijf operationeel. Bovendien zet men met het inschakelen van lokale ambassadeurs een nieuwe netwerkgedachte op, een voorbeeld voor anderen. Het project krijgt ook subsidie van de provincie Zuid-Holland. De inventarisatie van erven zal eind 2001 gereed zijn. De resultaten worden in een brochure gebundeld.

Streekeigen beplanting inspireert Beemstererven

Het Beemster landschap wordt niet alleen bepaald door de geheel eigen structuur en openheid, maar ook door de beplantingen langs de wegen en op de erven. “Het behoud van het Werelderfgoed de Beemster is dus mede afhankelijk van particulieren”, zegt Maud Maartens, van de werkgroep Beemster Landschap. Deze werkgroep nam het initiatief voor het project Beemster Lusthof, omdat veel authentieke erfbeplanting in de Beemster aan het verdwijnen is. Met name nieuwe bewoners, die niet uit de Beemster komen, zijn geneigd bij hun nieuw verworven stolpboerderij bijvoorbeeld een heidetuin of een Japanse tuin aan te leggen, die niets te maken heeft met de authentieke erfbeplanting.

BEEMSTER LUSTHOF

Locatie:

De Beemster

Indieners:

Stichting Plattelandsvernieuwing Beemster
Landschapsbeheer Noord-Holland

Uitvoering - Oplevering:

Medio 2002

Subsidiecategorie:

Thema

Maud Maartens: “Allereerst inventariseren we de gemeenschappelijke kenmerken van circa twintig Beemstererven. Het betreft kenmerken die typisch voor de Beemster zijn, zoals unieke hoogstam-fruitrassen, leilinden, kastanjes en iepen.” Deze inventarisatie vindt plaats door interviews met bewoners, foto's en kaarten en zal worden samengebracht in een boekje. Tweede fase van het project is de aanleg van voorbeelderven, waardoor bewoners van boerderijen inspiratie op kunnen doen om hun eigen erf op een streekeigen manier in te richten.

“Voor ons is het een Belvedere-project omdat we onderzoeken hoe we de streekeigen beplanting op een eigentijdse manier kunnen aanbrengen. Of dat nu bij een stolpboerderij is, bij een modern landbouwbedrijf, of bij nieuwe woningen in het buitengebied. Alle erven zijn belangrijk voor het totale beeld van het landschap”, aldus Maud Maartens.

Het project wordt getrokken door de werkgroep Beemster Landschap (onderdeel van Stichting Plattelandsvernieuwing) en Landschapsbeheer Noord-Holland. De pomologische vereniging brengt haar kennis in van oude fruitrassen. Ten slotte is het project afhankelijk van de bereidwilligheid van particulieren om een voorbeelderv aan te laten leggen. Maud Maartens: “Sinds de Beemster Werelderfgoed is, is er veel belangstelling gekomen, dus we verwachten wel draagvlak.” Overigens is de werkgroep ook van plan om samen met de Stichting Vrienden van de Stolp een informatiecentrum over de Beemster in te richten.

De inventarisatie van de Beemstererven is grotendeels afgerond. Na publicatie van het informatiemateriaal worden in het najaar 2001 de plannen voor de voorbeelderven gemaakt, die vervolgens in de winter worden uitgevoerd. In 2002 zullen de erven worden opengesteld.

Waterlinie revisited

De projecten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie tonen wellicht de meest Hollandse kant van ons land. De Linie lijkt een dankbaar thema om op te variëren. Het restaureren van *Stelling Honswijk*, het klimatologisch aangenaam en 'bewoonbaar' maken van *Fort Vechten*, een nieuwe bestemming zoeken voor de *plofsluis*, het 'leesbaar' houden van een integraal waterlinielandschap; het zijn stuk voor stuk projecten die de cultuurhistorische elementen van de waterlinie zichtbaar en functioneel willen maken.

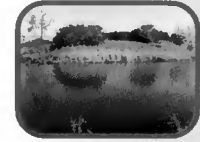
De inzet is vaak om de onderdelen van de waterlinie in het landschap weer meer in hun onderlinge samenhang te kunnen ervaren. Door kennis over de cultuurhistorische waarden te verspreiden, krijgen de objecten voor omgeving en bezoekers meer betekenis. Want voor wie niet weet wat bijvoorbeeld de plofsluis betekent, is het moeilijk

een mening te vormen en betrokken te raken bij zo'n 'betonnen bak'.

Bovendien is het achterliggende idee, om de objecten uit de Nieuwe Hollandse Waterlinie te behouden, zo mogelijk met een nieuwe functie. Bij het verkrijgen van zo'n nieuwe functie en het handhaven van de vorm, kan het noodzakelijk zijn het kille vochtige klimaat om te toveren tot een aangenaam binnenklimaat.

Cultuurhistorische stop in recreatieve route

Historie van plofsluis bepaalt nieuwe functies

*Onderzoek klimaatverbetering in grondgedekt
Fort Vechten*

Landschapsvisie behoudt waarden van de Linie

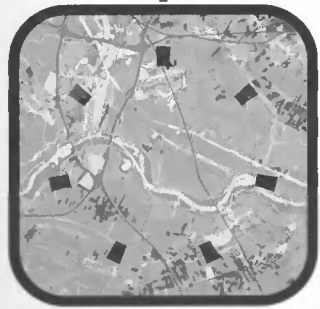

- Bouw*
- Verklaring*
- A. Poort
 - B. Inham in de gringracht
 - H. Hoofttorren
 - K. Kluiter
 - L. Rongelants over de muren
 - AM. Bollen maaierij
 - GM. Grondmoeien
 - P. Pompen
 - R. Rensen
 - RA. Raarhuus
 - S. Schiedelanta
 - T. Trefkehuus
 - V. Veld

**PROJECT HERINRICHTING EN
ONTSLUITING VAN DELEN VAN
DE NHW**

- Locatie:*
Stelling Honswijk tussen het Amsterdam-Rijnkanaal en de Lek
- Indiener:*
Staatsbosbeheer
- Betrokken partijen:*
Gemeenten
Recreatieschap
Stichting Menno van Coehoorn
- Uitvoering · Oplevering:*
2001
- Subsidie categorie:*
Nieuwe Hollandse Waterlinie

In het natuur-recreatief project rond de stelling Honswijk is het zichtbaar maken van het waterlinielandschap allesbepalend. Dit deel van het landschap ligt ingeklemd tussen de Lek, het Lekkanaal en het Amsterdam-Rijnkanaal, ten oosten van de A27. Hier liggen diverse objecten zoals een inundatiekanaal in de open Schalkwijkse Polder, het fort Honswijk en een gedekte gemeenschapsweg tussen de forten. Deze verbindingsweg, aangelegd tussen 1874 en 1879 langs het inundatiekanaal Honswijk/Schalkwijkse weterring, werd voorzien van verdedigingswerken.

Het oogmerk van dit project, ingediend door Staatsbosbeheer, is om de forten en verdedigingswerken te benutten als cultuurhistorische rustpunten langs recreatieve routes. Deze routes zijn er grotendeels al, maar ontbrekende schakels zullen worden aangelegd om tot een afgerond geheel te komen.

Jurrie de Vos van Staatsbosbeheer: “Centraal staat herkenbaarheid, beleefbaarheid en toegankelijkheid van de Linie. Allereerst is er bij het fort “Werk aan de Waalse Wetering” een uitkijkpunt van waar je een goed overzicht hebt op het waterlinielandschap. Informatiepanelen zullen verwijzen naar de natuurontwikkelingsgebieden langs de uiterwaarden, die onderdeel

gaan uitmaken van een wandelroute vanaf de forten. Ook kun je vanaf hier de restauratie van het fort volgen. We willen namelijk de aardwerken van het fort 'Werk aan de Waalse Wetering' restaureren in de staat die het had tijdens de verdediging, rond 1876. Dat is uniek, want geen enkel fort wordt zo gerestaureerd!"

Staatsbosbeheer heeft vijftien forten in haar bezit en bij de meeste is er sprake van een compromis tussen nieuw gebruik, cultuurhistorie en natuur. Bij de Waalse Wetering wordt duidelijk gekozen voor de cultuurhistorie. Daarna valt nog een nieuwe functie te bezien, mits de vorm gehandhaafd blijft. Zowel tijdens als na de restauratie zal het fort voor het publiek zijn opengesteld. Bovendien komt er een wandelverbinding langs de diverse onderdelen van het verdedigingsstelsel.

Het Belvedere-gedachtegoed komt in dit project tot uiting in de beleving van cultuurhistorie, natuur en landschap, in een verder agrarische omgeving.

Betrokkenen bij dit project zijn de Stichting Menno van Coehoorn, het Recreatieschap en gemeenten. In april start het restauratiewerk aan de Waalse Wetering. Voor de zomer van 2001 is de wandelroute gereed.

Historie van plofsluis bepaalt nieuwe functies

ONDERZOEK NAAR POTENTIES PLOFSLUIS

Locatie:

Plofsluis over het Amsterdam-Rijnkanaal bij Nieuwegein

Indiener:

Stuurgroep Nieuwe Hollandse Waterlinie Utrecht

Betrokken partijen:

Gemeente Nieuwegein

Rijkswaterstaat

Uitvoering - Oplevering:

2001 - 2003

Subsidiecategorie:

Nieuwe Hollandse Waterlinie

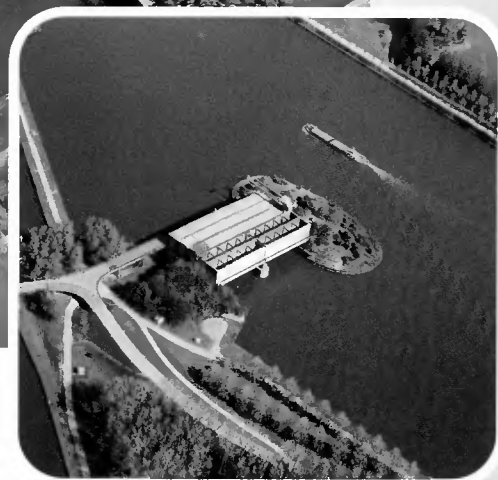
Een uniek element van de Nieuwe Hollandse Waterlinie is de 'plofsluis' over het Amsterdam-Rijnkanaal. Het is een betonnen constructie, gebouwd in 1934, bestaande uit vijf bakken, 66 meter lang, zes meter breed en tien meter hoog. De wanden zijn tussen de anderhalf en twee meter dik. Het gevaarte kon worden gevuld met maar liefst 40.000 ton zand en grind en was ooit een staaltje van oer-Hollandse waterbouwtechniek. De Stuurgroep Nieuwe Hollandse Waterlinie Utrecht - een samenwerkingsverband tussen de provincie Utrecht en het Bestuur Regio Utrecht - nam het initiatief om de potenties te onderzoeken van de plofsluis.

De plofsluis speelde een belangrijke rol in de verdedigingslinie. Door in tijden van oorlog springladingen onder in de vakken te laten ontploffen, zou de bodem uit de plofsluis vallen. Dit zou het kanaal waterdicht afsluiten en daardoor het scheepvaartverkeer onmogelijk maken. Tevens zou het wegstromen van water uit de inundatievlakten worden belemmerd. De inundatievlakten waren onder water gezette stukken land, die het 'hart' vormden van de waterlinie. Boten konden hier niet varen en legervoertuigen zouden vastlopen in onzichtbare greppels en sloten.

Clemens Krämer van de Stuurgroep NHW Utrecht vindt de plofsluis een markant en uniek onderdeel van de Linie. “Het is één groot blok beton en misschien juist charmant door wat je ‘lomp’ en ‘lelijk’ zou kunnen noemen. Als je de historie erbij kent gaat het object pas leven.” Het verdedigingswerk daagt uit tot het oplossen van vragen als: kun je de relatie met het landschap accentueren? Kun je een nieuwe functie bedenken waardoor de plofsluis beter zichtbaar wordt voor publiek? En wat betekent dat voor de huidige gebruikers?

Clemens Krämer: “De ongenaakbare betonnen vorm maakt het overigens ook weer lastig om er iets van te maken. Zaag je er bijvoorbeeld ramen in, dan verdwijnt de identiteit.” Of, in de woorden van de omgevingspsycholoog J.F. Coetier: “Kennis voegt iets toe aan de beleving. Het maakt een object niet mooier maar het geeft het meer betekenis. Om te weten of je iets mooi of lelijk vindt, moet je eerst weten wát het is.”

Samen met de gemeente Nieuwegein, eigenaar Rijkswaterstaat en de huidige gebruikers van de plofsluis, laat de Stuurgroep Nieuwe Hollandse Waterlinie de mogelijkheden van de plofsluis onderzoeken. De eerste resultaten worden in 2001 verwacht.

Onderzoek klimaatverbetering in grondgedekt Fort Vechten

KLIMATISERING VAN MET GROND
AFGEDEKTE GEBOUWEN IN DE
NHW

Locatie:

Fort Vechten

Indiener:

Stichting Werk aan de Linie

Betrokken partijen:

Centrum Ondergronds Bouwen

Provincie Utrecht

Staatsbosbeheer

Stichting Menno van Coehoorn

Uitvoering - Oplevering:

November 2001

Subsidiecategorie:

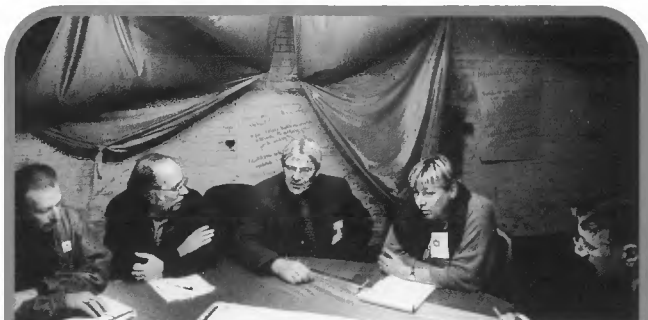
Nieuwe Hollandse Waterlinie

Fort Vechten: een 19^e-eeuwse wereld wordt verbonden met modern gebruik. De setting is de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Onvermijdelijk horen daarbij kou (12°C) en vocht (80% luchtvochtigheid). Bovendien is er vaak te weinig stroom, geen gas, geen water en geen riolering. Met de Belvedere-subsidie wordt bij TNO technisch advies ingewonnen over het oplossen van het klimaatprobleem in dit soort gebouwen.

Martin Vastenhout, locatiemanager bij de Stichting Werk aan de Linie: "Een fort is van alle ongemakken voorzien. Wie hier bijvoorbeeld een feest wil houden, moet daar dus wel bewust voor kiezen." Fort Vechten is een van de 64 forten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. In sommige van deze zogeheten grondgedekte gebouwen wordt al geëxperimenteerd met een nieuwe functie. Maar meestal gaat het om laagwaardige functies. Logisch dat bijvoorbeeld een champignonkwekerij zich er thuis voelt of een wijnhandelaar om zijn flessen wijn er op te slaan. Maar hoogwaardige bestemmingen, zoals hotelaccommodaties en museale bestemmingen, vereisen een oplossing van het klimaatprobleem.

TNO gaat alle alternatieve en conventionele oplossingen in kaart brengen en daaruit de beste destilleren. Tegelijk wordt uitgerekend hoeveel de uitvoering van het beste idee kost. Martin Vastenhout: "Het sluit aan bij

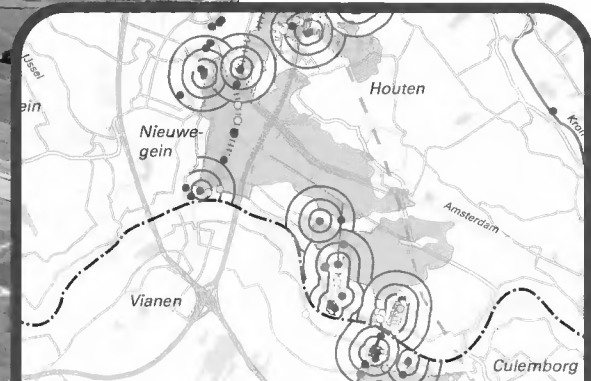
een nieuwe trend: de behoefte om ondergronds te bouwen wordt gelet op het nijpende ruimteprobleem steeds groter. Juist hier op Fort Vechten kunnen we voorlichting geven over de beste oplossing en uiteindelijk zouden we die hier ook willen uitvoeren. We gaan de know how uit het onderzoek breed communiceren - ondermeer met een studiedag en een website - zodat ook andere partijen met de resultaten van ons onderzoek aan de slag kunnen.”

Het is een Belvedere-project omdat er naar een combinatie wordt gezocht van behoud van het fort en het toepassen van nieuwe technische inzichten bij het geven van nieuwe functies aan grondgedekte gebouwen. Behoud en herstel van alle elementen is het uiteindelijke doel voor de hele Nieuwe Hollandse Waterlinie. De pilot kan een voorbeeld zijn voor de overige grondgedekte gebouwen.

Overlegpartners zijn de provincie, Staatsbosbeheer en de Stichting Menno van Coehoorn, die kastelen en vestingen in Nederland beschermt. Ook het Centrum Ondergronds Bouwen wordt bij het project betrokken. Straks kunnen wellicht vele bezoekers, van jong tot oud, er deelgenoot van zijn.

Landschapsvisie behoudt waarden van de Linie

ONTWIKKELINGSVISIE WATERLINIELANDSCHAP LANGS DE LEK

Locatie:

Gebied tussen de A27, de Lek en het Amsterdam-Rijnkanaal

Indiener:

Stuurgroep Nieuwe Hollandse Waterlinie Utrecht

Betrokken partijen:

Gemeenten Houten en Nieuwegein
Nationale Projectgroep Nieuwe Hollandse Waterlinie
Waterschappen

Uitvoering - Oplevering:

2001 - Januari 2002

Subsidie categorie:

Nieuwe Hollandse Waterlinie

In het project 'Waterlinie langs de Lek' gaat het om een maagdelijk stuk waterlinielandschap ten noorden van de Lek. Dat stuk is heel gevarieerd en vertelt het verhaal van de Waterlinie. De verbanden tussen de verschillende objecten zijn hier nog intact. Er zijn forten zoals Honswijk, kanalen, een gedekte gemeenschapsweg, waarachter je voor de vijand onzichtbaar van het ene naar het andere fort kon en bunkers van kort voor de Tweede Wereldoorlog. Omdat het gebied zo dicht tegen stedelijk gebied aanligt, lijkt het 'open' voor allerlei nieuwe ontwikkelingen. De te ontwikkelen visie neemt de cultuurhistorische waarden in het gebied als uitgangspunt.

Het landschap is al eens eerder zoekgebied voor verstedelijking geweest. Een andere optie lijkt om het gebied te gebruiken voor waterretentie. Clemens Krämer van de Stuurgroep Nieuwe Hollandse Waterlinie Utrecht: "We vrezen dat de 'leesbaarheid' van het gebied verloren gaat. Daarom willen we een landschapsvisie laten opstellen waaruit de mogelijkheden blijken. Openheid, fortificaties, aardwerken en waterwerken zullen daarin een centrale rol spelen. We willen geen openluchtmuseum, maar mogelijke veranderingen sturen, zodat de unieke waarden van de Linie in

dit gebied niet verloren gaan. De aandacht zal ook uitgaan naar het draagvlak, omdat de uiteindelijke uitvoering van een plan daarvan afhankelijk is.”

Juist omdat de verbanden in het landschap hier nog zo duidelijk zijn, heeft het gebied een hoge potentie om door gebruikers gewaardeerd te worden. Uit onderzoek blijkt dat recreanten, burgers en agrarische ondernemers een landschap juist positief waarderen, als elementen in het geheel passen en het landschap als één geheel wordt ervaren.

Bij het ontwikkelen van de landschapsvisie zijn veel partijen betrokken. Niet alleen de Stuurgroep Nieuwe Hollandse Waterlinie, maar ook de gemeenten Houten en Nieuwegein, het nationaal Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie, waterschappen en agrariërs. In 2001 gaan zij gezamenlijk op zoek naar een gemeenschappelijk belang. De betekenis van het verleden en de doelstellingen voor de toekomst zullen worden samengebracht.

De instrumentenmakers

Om op een verantwoorde manier met de cultuurhistorische waarden om te kunnen gaan, is regelgeving noodzakelijk. De overheid is hierin richtinggevend en verzorgt ook het instrumentarium om de regels te kunnen toepassen: streekplannen, bestemmingsplannen, vergunningenstelsels enzovoort.

In de praktijk blijken er echter leemtes te zitten in de regelgeving voor beheer en ontwikkeling van het cultuurhistorisch erfgoed. Het is niet beschermend genoeg, burgers kunnen niet met het instrumentarium uit de voeten, of de betrokken partijen zijn te weinig geïnformeerd. In de zeven gehonoreerde projecten wordt op heel verschillende niveaus nagedacht over vernieuwing en aanvulling van regels en instrumenten.

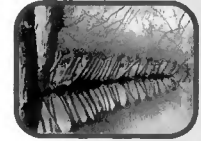
In *Arnhem* ontwikkelt men een nieuwe gemeentelijke bestemmingsplanmethodiek voor beschermde stadsgezichten. Een convenant met alle betrokkenen is een

belangrijk nieuw instrument voor het gebied rond *Sint-Oedenrode*. De *wierden* in noordoost-Groningen worden via lijnen door tijd en ruimte op een structurele wijze in kaart gebracht. In het Brabantse slagenlandschap *Langstraat* streven de beheerders naar een integrale beleidsvisie in plaats van de huidige ad hoc beslissingen. Het landschappelijke kwaliteitsverlies van de *Ablasserwaard* en *Vijfheerenlanden* wordt een halt toegeroepen met een beeldkwaliteitskader. De bewoners van dorpen in *Drenthe* gaan in een gestructureerd model meepraten over hun toekomstige woonomgeving.

Receptuur Brabants kampenlandschap

Beeldkwaliteitskader stopt verlies kwaliteit

Nieuwe aanpak voor beschermend bestemmingsplan

Perspectief voor een slagenlandschap

Snijlijnen door tijd en ruimte

Drentse dorpsbewoners vormen hun toekomst

Receptuur Brabants kampenlandschap

INSTANDHOUDINGSREGELING LANDINRICHTING SINT-OEDENRODE

Locatie:

Gebied rond Sint-Oedenrode

Indiener:

Provincie Noord-Brabant

Betrokken partijen:

Brabantse Milieu Federatie

Gemeenten Boxtel, Schijndel, Sint-Oedenrode,

Son en Breugel en Veghel

Stichting Natuur- en Landschapsbeheer Boxtel

Zuidelijke Land- en Tuinbouw Organisatie

Uitvoering - Oplevering:

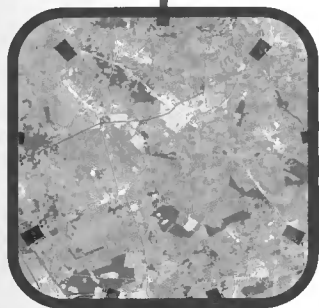
2001

Subsidie categorie:

Regionaal

In het najaar van 1999 ontstond maatschappelijke onrust over de landinrichting van het gebied Sint-Oedenrode. Men vreesde dat het samenvoegen van kavels de kleinschaligheid, de diversiteit en de cultuurhistorische waarden van het markante kampenlandschap zou aantasten. Op voorstel van Gedeputeerde Staten werd een werkgroep ingesteld, die deze problematiek nader heeft onderzocht. Hieruit bleek dat de onrust niet geheel ongegrond was. De werkgroep adviseerde onder meer het instrumentarium te verbeteren voor het behoud van de cultuurhistorische elementen. Samen met de betrokken partners gaat de provincie hiermee aan de slag.

Het gebied rond Sint-Oedenrode wordt gekenmerkt door een heel oude verkaveling die soms teruggaat tot de Middeleeuwen. Beemden met hakhoutstruweel langs de Dommel, houtwallen, oude boomgroepen, open bolle akkercomplexen, zandwegen en verschillende relictten zijn bewijzen voor de lange geschiedenis van dit gebied. Vanwege de betrekkelijk kleine omvang van de percelen zijn veel boeren voorstanders van de nieuwe landinrichting, waarbij de kavels worden vergroot. De werkgroep 'Landschap Sint-Oedenrode' concludeerde dat door de herverkaveling (Plan van Toedeling) de kans bestaat dat ongewild cultuur-

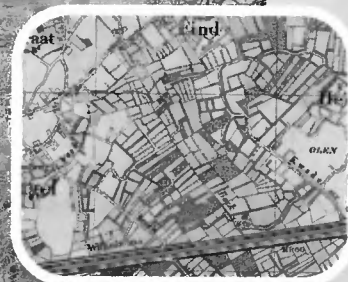

historisch en landschappelijk waardevolle elementen verdwijnen. Ook constateerde de werkgroep dat het beschermingsniveau en de handhaving van deze elementen te wensen overlaten.

De provincie neemt het rapport van de werkgroep ter harte en heeft een aantal vervolgstappen geformuleerd. Zo heeft de provincie in 2000 met de notitie 'Cultuurhistorie is een werkwoord' een beleidskader voor cultuurhistorie gecreëerd. Korte tijd later verscheen het 'Kookboek Cultuurhistorie' met de 'cultuurhistorische waardenkaart'. Deze kaart is een van de bouwstenen voor de herziening van het streekplan.

De provincie gaat nu gesprekken aan met betrokken gemeenten over de bedreigde elementen en hoe deze behouden kunnen worden. Verder wordt een convenant opgesteld met alle betrokken partijen, waarin afspraken worden gemaakt over ieders inzet voor het behoud van cultuurhistorie en landschap.

Om ook de boeren warm te maken voor het landschappelijk behoud, werkt de provincie aan een proefproject: een vergoedingstelsel Cultuurhistorie en Landschap in het gebied van de landinrichting Sint-Oedenrode. De boeren komen in aanmerking voor een subsidie wanneer zij meewerken aan het behoud van relictten met een grote cultuurhistorische of landschappelijke waarde. Als het succesvol is, kan dit vergoedingstelsel eventueel worden ingezet in andere gebieden in Noord-Brabant.

Beeldkwaliteitskader stopt verlies kwaliteit

DE WAARDEN

Locatie:

Alblasserwaard-Vijfheerenlanden

Indiener:

Provincie Zuid-Holland

Betrokken partijen:

Archeologische werkgemeenschap Lek en Merwede

Gemeenten Giessenlanden, Gorinchem, Graafstroom, Hardinxveld-Giessendam, Leerdam,

Liesveld, Nieuw-Lekkerland, Papendrecht, Sliedrecht, Vianen en Zederik

Stichting Uitvoering Landschapsplan

Alblasserwaard-Vijfheerenlanden

Stichting Boerderij en Erf

Vereniging Dorp, Stad en Land

Uitvoering - Oplevering:

2000 - 2003

Subsidie categorie:

Regionaal

Het gebied De Waarden, bestaande uit de Alblasserwaard-Vijfheerenlanden en de Krimpenerwaard, is het grootste aaneengesloten veenweidegebied van Zuid-Holland. Cultuurhistorische waarden als nederzettingsstructuren en archeologische elementen zijn in hoge mate behouden. Dit open, kwetsbare gebied heeft te maken met een sluipend verlies aan landschappelijke kwaliteit. Steden en dorpen breiden uit, boerderijen worden vervangen door nieuwbouw, natuurontwikkeling en recreatie eisen hun tol. De provincie Zuid-Holland wil met gerichte acties nieuwe kansen voor dit gebied creëren, zodat cultuurhistorie in de toekomst sterker richtinggevend zal zijn. Een daarvan is het projectvoorstel voor een beeldkwaliteitskader.

Binnen het convenant Alblasserwaard-Vijfheerenlanden (1996) is voor alle betrokken gemeenten in 1998 een landschapsplan gemaakt met 34 uit te werken projecten. In het Landschapsplan Alblasserwaard-Vijfheerenlanden is verlies van landschappelijke kwaliteit geconstateerd. Niet alleen de ruimtelijke ontwikkelingen zijn daar debet aan, maar ook de architectonische verschijningsvormen van de nieuwbouw, die vaak detoneren in het waardevolle landschap.

In het landschapsplan is het instrument beeldkwaliteitskader aan gegeven. Dit kader biedt handvatten voor het gemeentelijke welstands- en monumentenbeleid. Zowel voor grote als kleine bouwaanvragen moet het beeldkwaliteitskader de basis vormen voor vormgeving, materiaalgebruik

en positionering. De gebiedseigen specifieke landschappelijke kwaliteiten zijn hiervoor het uitgangspunt.

Het plan voor het beeldkwaliteitskader kent een aantal stappen. Eerst wordt een algemeen kader opgesteld, bestaand uit een typologie van kenmerkende gebiedseenheden en algemene criteria voor bijvoorbeeld dakcapellen, bijgebouwen en erfafscheidingen. Het landschapsplan en de Cultuurhistorische Hoofdstructuur zijn hiervoor leidraad. Het algemene kader wordt verfijnd in een welstandsplan per gebied, op basis waarvan de gemeenten hun welstands- en monumentenbeleid kunnen vaststellen. Het beeldkwaliteitskader moet op deze wijze worden verankerd in het gemeentelijke beleid.

Het eindproduct van het beeldkwaliteitsplan zal op een moderne (digitale) manier worden gepresenteerd, zodat het beeldkwaliteitsplan door iedereen thuis kan worden geraadpleegd, in combinatie met relevante gegevens over de ruimtelijke omgeving in de Alblasserwaard-Vijfheerenlanden.

Het is bijzonder dat de betrokken gemeenten in de Alblasserwaard-Vijfheerenlanden gezamenlijk werken aan kwaliteitsverbetering van de nieuwbouw, op basis van bestaande cultuurhistorische waarden. De bewoners zijn erg betrokken bij het gebied waarin ze wonen en hebben in het kader van het landschapsplan om dit initiatief gevraagd. Een landschapsplancoördinator is aangesteld als projectleider.

Nieuwe aanpak voor beschermend bestemmingsplan

ONTWIKKELING BESTEMMINGSPLANMETHODIEK VOOR CULTUURLANDSCHAPPEN EN STADS- EN DORPSGEZICHTEN

Locatie

Het Arnhemse stadsgezicht 'Sonsbeek-
Zijpendaal, De Gulden Bodem,
Burgemeesterswijk en Transvaalbuurt'

Indieners:

Gelders Genootschap
Gemeente Arnhem

Betrokken partij:

Rijksdienst voor de Monumentenzorg

Uitvoering - Oplevering:

Voorjaar 2001 - Najaar 2001

Subsidiecategorie:

Stedelijk

In het kader van het MonumentenSelectieProject (MSP) worden vele te beschermen cultuurlandschappen, stads- en dorpsgezichten voorgedragen. Voor de meeste gebieden moeten nieuwe, beschermende bestemmingsplannen worden opgesteld. In de praktijk blijkt dit voor de betrokken gemeenten om uiteenlopende redenen problematisch te zijn. De gemeente Arnhem heeft dit ervaren met zeven historische stadsgezichten. Het Gelders Genootschap, uitvoerder van de MSP-regeling in Gelderland, wil daarom een methodiek ontwikkelen voor het opstellen van beschermende bestemmingsplannen.

De weg naar een bestemmingsplan voor te beschermen cultuurlandschappen, stads- en dorpsgezichten is niet eenvoudig. Omdat gemeenten niet altijd voldoende op de hoogte zijn van de eisen van rijk en provincie, moeten ontwerp-bestemmingsplannen op verschillende onderdelen soms in een laat stadium worden gewijzigd. Ook blijkt regelmatig dat de aanwezige cultuurhistorische waarden in de praktijk niet voldoende kunnen worden behouden; zelfs niet met voor bescherming opgestelde bestemmingsplannen. En de algemene wens om te kunnen werken met flexibele bestemmingsplannen botst soms met de mate van detaillering die gewenst is uit oogpunt van bescherming.

In de gemeente Arnhem is deze problematiek zeer actueel, omdat het bestemmingsplan voor een van de zeven voor bescherming voorgedragen stadsgezichten door de provincie is afgewezen. Het bleek dat in het ingediende bestemmingsplan essentiële onderdelen onvoldoende waren ingevuld. Een adequate methodiek voor het maken van een dergelijk bestemmingsplan was echter niet voorhanden. Daarom heeft het Gelders Genootschap samen met de gemeente Arnhem het initiatief genomen om een landelijk bruikbare modelaanpak te ontwikkelen, die specifiek gericht is op cultuurlandschappen en beschermde gezichten in stedelijke gebieden. Voor het ontwikkelen van de modelaanpak wordt een concreet praktijkvoorbeeld gebruikt: het voor bescherming van rijkswege voorgedragen Arnhemse stadsgezicht 'Sonsbeek, Zijpendaal, De Gulden Bodem, Burgemeesterswijk en Transvaalbuurt'.

Het project omvat vijf fasen: gedetailleerde inventarisatie van de waarden die moeten worden beschermd, onderzoek naar de (on)mogelijkheden van de planologische regelingstypen, onderzoek naar de (on)mogelijkheden van de koppeling van het bestemmingsplan aan beeldkwaliteitsplannen en welstandnota's, keuze voor een planologisch regelingstype en de uitwerking van het geheel aan de hand van het voorbeeldgebied. Voor de uitvoering van het project wordt een team gevormd door het Gelders Genootschap, waarbij de gemeente, de provincie en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een klankbordgroep vormen.

Perspectief voor een slagenlandschap

PERSPECTIEF LANGSTRAAT

Locatie:

Het gebied tussen Waalwijk en Waspik

Indiëner:

Provincie Noord-Brabant

Betrokken partijen:

Brabantse Milieufederatie

Gemeenten Waalwijk, Loon op Zand en Dongen

Hoogheemraadschap van West Brabant

Staatsbosbeheer

Waterschappen Dongestroom

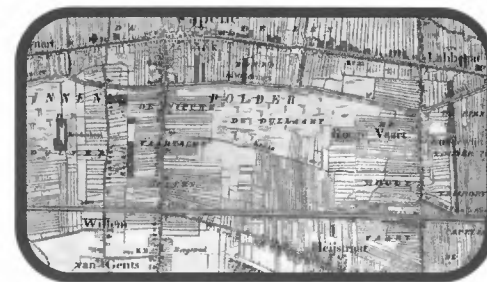
Zuidelijke Land- en Tuinbouw Organisatie

Uitvoering - Oplevering:

2001 - Voorjaar 2002

Subsidie categorie:

Regionaal

De Langstraat bestaat uit een langgerekt oost-west georiënteerd gebied, dat voor wat betreft dit project is gesitueerd tussen Waalwijk en Waspik. Het gebied is een landschap van laagveenontginningen, met aan de zuidrand een overgang naar hoger gelegen heideontginningen. Dit historische 'slagenlandschap' is grotendeels nog intact. Op dit moment worden ruimtelijke beslissingen over de Langstraat in de regel ad hoc genomen en de cultuurhistorische waarden spelen daarbij geen structurele rol. De provincie Noord-Brabant en Staatsbosbeheer willen daarom een integraal beheers- en ontwikkelingsperspectief totstandbrengen, waarin cultuurhistorische waarden het uitgangspunt vormen.

Het verkavelingspatroon in de laagveengebieden bestaat uit opvallend smalle en diepe percelen grasland, voorzien van smalle sloten en greppels, met een randbegroeiing van elzen en wilgen. Smalle en langgerekte lintbebouwing kenmerken de stedenbouwkundige structuur. Opvallende accenten in het landschap zijn de door hoog groen omzoomde eendenkooien, het dijklichaam van de Winterdijk en een laag talud van een voormalige spoorweg.

De gebieden in de Langstraat die nog een gaaf beeld geven van het oorspronkelijke slagenlandschap, zijn deels in handen van Staatsbosbeheer. Voor een duurzaam behoud vindt Staatsbosbeheer het echter noodzakelijk

om alle gebieden te verwerven waarin relictten van dit oorspronkelijke landschap aanwezig zijn. Naast die verwerving is er grote behoefte aan een integraal beheers- en ontwikkelingsperspectief voor de Langstraat, gebaseerd op een verantwoorde toekomstvisie.

Het integrale beheers- en ontwikkelingsperspectief heeft tot doel om een fundament te vormen onder het beleid voor het beheer en voor toekomstige ontwikkelingen. Cultuurhistorische waarden vormen het uitgangspunt, maar ook de belangen vanuit natuur- en agrarische functies worden meegenomen, alsook sociaal-economische belangen. Er wordt een streefbeeld opgezet voor het jaar 2012, dat in een aantal deelplannen zal worden uitgewerkt. Bij het formuleren van deze visie zullen alle belanghebbende partijen worden betrokken.

Met dit instrument voor beheer en ontwikkeling willen de provincie en Staatsbosbeheer zorgdragen voor het toevoegen van verantwoorde door mensen gecreëerde ruimtelijke ontwikkelingen. Dit voorstel is gehonoreerd vanwege de integrale visie op cultuurhistorie, de koppeling tussen behoud van bestaande landschappelijke kwaliteit en de kans op nieuwe kwaliteit bij toekomstige ruimtelijke inrichtingsprocessen.

Snijlijnen door tijd en ruimte

NOORD-GRONINGEN VAN WIERDE TOT WAD, EEN LIJN DOOR TIJD EN RUIMTE

Locatie:

Noord-Groningse wierdengebied

Indiener:

Stichting Natuur en Landschap Eemsmond en omstreken

Betrokken partijen:

Overheden, betrokken instanties, eigenaren en particulieren in het onderzoeksgebied

Uitvoering - Oplevering:

Najaar 2000 - Najaar 2001

Subsidie categorie:

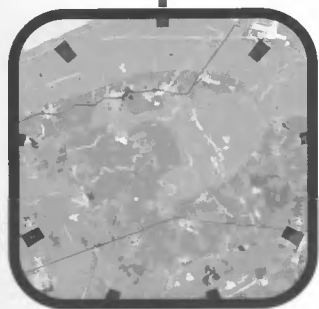
Lokaal

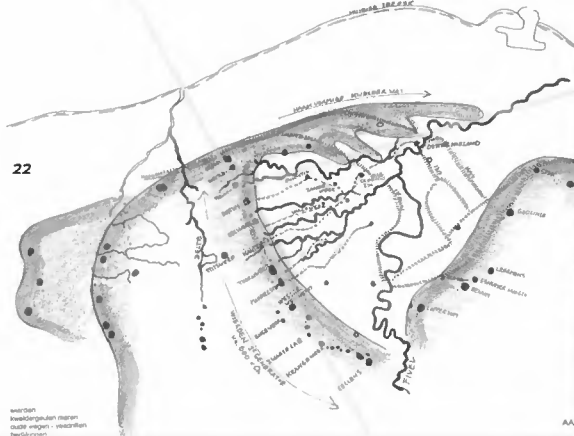
Het unieke Groninger wierdenlandschap heeft een ontstaansgeschiedenis van meer dan 2500 jaar. Steeds grootschaliger ingrepen zoals ruilverkaveling en schaalvergroting in de landbouw tasten de herkenbaarheid van het landschap aan. Activiteiten voor behoud zijn veelal gericht op op zichzelf staande historische elementen; binding met de omgeving is nauwelijks aanwezig. De Stichting Natuur en Landschap Eemsmond en omstreken stelt een onderzoek voor naar een integraal ruimtelijk plan voor de cultuurhistorische kwaliteiten binnen de gemeente Eemsmond. Omdat het wierdenlandschap veel groter is dan de Eemsmond, kan dit project een voorbeeld zijn voor de andere gemeenten in het gebied.

Op een naar verhouding klein oppervlak zijn in het landschap unieke cultuurhistorische en landschappelijke elementen uit een groot aantal opeenvolgende perioden terug te vinden. Om de aandacht te vestigen op die continuïteit zal het project twee imaginaire lijnen trekken door het landschap onder het motto 'Van Wierde tot Wad, snijlijnen door tijd en ruimte'. De eerste lijn loopt van noord naar zuid. Deze begint bij de oudste wierdenreeks, die zes eeuwen voor het begin van onze jaartelling ontstond, vervolgt

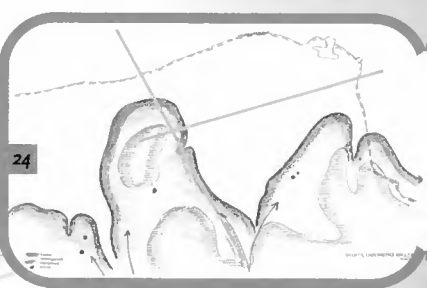
21

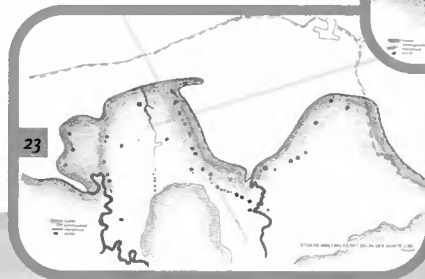
22

24

23

zijn weg door jongere polderlandschappen, bereikt bij Noordpolderzijl het wad en eindigt bij Rottum, een landschap dat nog steeds in beweging is. De tweede lijn loopt van oost naar west en begint bij de oude wierde Helwerd, vervolgt zijn weg door een marenlandschap en bereikt de kust in een zeer recent ontstaan landschap, dat wordt gekenmerkt door een windturbinepark en een grote elektriciteitscentrale.

Beide lijnen snijden landschappen aan met een grote verscheidenheid aan leeftijd, cultuurhistorie en landschappelijke karakteristiek. Zowel deze elementen als hun historische samenhang zullen worden beschreven en waar nodig worden voorstellen voor een ruimtelijk beleid geformuleerd.

De beide lijnen door ruimte en tijd zijn bedoeld als 'aanjagers' voor toekomstige ontwikkelingen en projecten, stelt Marien Bügel, een van de initiatiefnemers. "We willen op die manier interesse creëren bij overheden en enthousiasme bij de burgers. Duidelijk is dat het behoud van cultuurhistorische en landschappelijke waarden alleen mogelijk is als er draagvlak bestaat bij alle betrokken partijen."

Drentse dorpsbewoners vormen hun toekomst

DORP 2000ANNO

Locatie:

Het ontwikkelingsgebied van de Hunze

Indiener:

Brede Overleggroep Kleine Dorpen in Drenthe

Betrokken partijen:

Alterra

Dorpsbelangenverenigingen in de betrokken dorpen

Gemeenten Aa en Hunze, Borger-Odoorn en

Tynaarlo

Keuning Instituut

Provincie Drenthe

STAMM

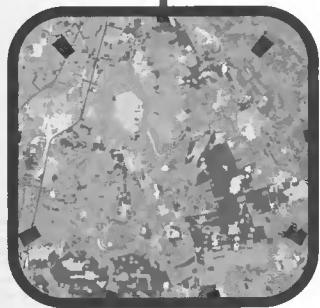
Van Hall Instituut

Uitvoering - Oplevering:

2000 - Medio 2002

Subsidiecategorie:

Lokaal

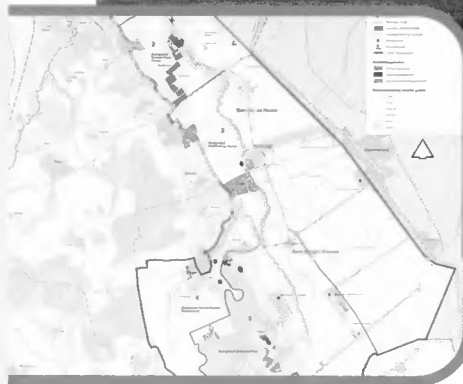

In het Drentse Hunzegebied bevinden zich de randveenontginningen, die deels zijn benoemd tot Belvedere-gebieden. Het cultuurhistorische landschap is de afgelopen jaren onderwerp geweest van tal van plan- en ontwerpvisies voor nieuwe ruimtelijke functies en inrichting. De Brede Overleggroep Kleine Dorpen in Drenthe (BOKD) signaleert een toenemende betrokkenheid van inwoners van dit gebied bij hun directe woonomgeving. Tegelijkertijd zijn ruimtelijke toekomstplannen zo abstract dat zij niet in staat zijn hierin volwaardig te participeren. Het project Dorp 2000anno van de BOKD stelt dorpsbewoners in het Hunzegebied in de gelegenheid om vanuit eigen kennis en ervaring hun visie te geven op de woonomgeving van morgen.

In het nieuwe regionaal ontwikkelingsprogramma voor het Hunzegebied, is duidelijk gekozen voor een 'bottom-up' aanpak. De participatie van bewoners bij de planontwikkeling speelt hierbij een belangrijke rol. Dorp 2000anno van de BOKD wil op dit nieuwe beleid vooruitlopen door de bewoners van vijf dorpen deskundig te ondersteunen in hun visieontwikkeling op hun directe woonomgeving. Deze visie kan dan daadwerkelijk worden ingebracht in het regionaal ontwikkelingsprogramma, waardoor de bewoners mede vormgeven aan het toekomstige dorpslandschap.

Het project bestaat uit drie delen. In het eerste deel staat de visie van de bewoners op hun dorpslandschap centraal. Wat bepaalt voor hen de landschappelijke identiteit van het dorp en welke maatregelen kunnen de leefbaarheid vergroten? In het tweede deel gaan gebiedskundigen en landschapsexperts aan de slag om een visie te ontwerpen op de landschappelijke identiteit van het gehele Hunzedal. Hierin staat de samenhang tussen de verschillende cultuurhistorische elementen in het gebied centraal. Dit wordt vastgelegd in een landschappelijke identiteitskaart. Daarna wordt een analyse gemaakt van de diverse regionale ontwikkelingsprogramma's voor ondermeer landbouw en natuur. Door projectie van de programma's op de identiteitskaart wordt inzichtelijk wat deze betekenen voor de identiteit van een gebied. De kaarten dienen vooral ter inspiratie van de bewoners en geven de grenzen van de mogelijkheden aan. In de laatste fase wordt de visie van de dorpsbewoners op hun omgeving gekoppeld aan de regionale programma's en de identiteitsdragers van het cultuurhistorische landschap. Via een reeks ontwerpdeliers met bewoners en deskundigen, zoals een historisch geograaf en een landschapsarchitect, werkt men concreet aan een dorpsomgevingsplan. Hierin worden de uitkomsten van de eerste twee delen verwerkt en verbeeld. Het bevat de visie van het dorp op haar omgeving en een voorstel om de visie te realiseren. Het verslag van het hele traject en de resultaten van de ontwerpessies worden gepubliceerd.

Beeldverantwoording

BIJSCHRIFTEN

- 1 De zoutboortoren te Hengelo uit 1920 is nu een beschermd industrieel monument.
- 2 Landgoed 'Hogge Boekel' van 'textielbaron' Van Heek. Een voorbeeld van 20^e-eeuws cultureel erfgoed.
Ontwikkelingen in de 17^e en 18^e eeuw.
Huidige situatie.
- 3 Oprukkende bebouwing van de VINEX-wijk Stadshagen met circa 8.000 woningen.
- 4 Reconstructie van de voorgevel van de villa.
- 5 Oude krekens en overige waterwegen voor de inpoldering.
- 6 Westersingel zomer 2000.
- 7 Westersingel circa 1900.
- 8 Waterproject-ontwerpatelier I, 'terug naar de bron' een ontmoeting met de ontwerp-tekeningen van het Waterproject'.
- 9 Ontwerp voor het Waterproject, een singelreeks rondom de oude stadsdriehoek van Rotterdam, door stadsarchitect W.N. Rose en J.D. Zocher jr. & L.P. Zocher, 1854.
- 10 Wijnstraat 123/125: 'de Onbeschaamde', deurkozijn keuken onderhuis binnen, vergroting 65x.
- 11 Wijnstraat 113: 'Amon', luik 3^e verdieping, vergroting 65x.
- 12 Het autarkisch huis, dat zelf in zijn energie kan voorzien.
- 13 Dakpannenfabriek Janssen-Dings, Belfeld
- 14 Stork Machine Fabriek, Hengelo.
- 15 Toren van Ten Cate, Almelo.
- 16 Storkcomplex, Hengelo.
- 17 Poelsluis, Wormerveer.
- 18 In de Peelrestanten, bijzonder waardevolle natuurgebieden, onderneemt Staatsbosbeheer pogingen om het hoogveen te regenereren. Hierdoor is het nodig dat de waterstanden worden verhoogd, hetgeen leidt tot het afsterven van de aanwezige bomen. De rottingsprocessen die hierdoor op gang komen, zijn nodig om het veenmos te laten groeien.
- 19 Een zevenjarige singel; links voor de snoei, rechts erna.
- 20 Kasteel Zijpendaal.
- 21 Bedijkingen Firelboezem en Noordgroninger kust.
- 22 Aanslibbing en occupatie van Firelboezem, Middeleeuwen.
- 23 Situatie omstreeks het begin der jaartelling.
- 24 Situatie omstreeks 600 v. Chr.

VERANTWOORDING

- p 4 kaart: Rijksplanologische Dienst van het Ministerie van VROM
- p 10/11 foto's: provincie Noord-Holland
- p 12/13 foto's: Ger Dekkers
- p 14/15 foto's: Gerrit Gerritsen
- p 18/19 tekening: C. Peterse/PANSA, foto: KINA, illustratie: Jonker en WU, ontwerp: T. de Haan, Vereniging Natuurmonumenten
- p 20/21 foto's: John Oud
- p 22/23 foto's: Aerophoto Eelde en Andries de la Lande Cremer
- p 26/27 foto en rendering: Archipel ontwerpers en Edwin de Ferrante
- p 28/29 foto's: Metropolis Architecten
- p 30/31 foto's en illustraties: Architectenbureau Van Stigt
- p 32/33 foto's: Ton Broekhuis, illustraties: Artès Architecten
- p 36/37 foto's: Daniel Nicolas, ansichtkaart: Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam, bron: Gemeentearchief Rotterdam
- p 38/39 foto's: Sanne Peper en Picture Partners
- p 40/41 bron: SU-R&D, Analytisch Laboratorium, foto's: Stadsarchief Dordrecht, Marco de Nood
- p 42/43 foto's: Delta, Oranjewoud en Vechtplassen-commissie
- p 44/45 foto's: Paul Paris, provincie Noord-Holland
- p 48/49 foto's: Ton Broekhuis, schetsen: Peter Greenaway
- p 50/51 montages: buro Schie 2.0, Lucas Verweij en Nicolas Hugoo
- p 54/55 foto's: Peter Nijhof, H.P.G. de Boer
- p 58/59 foto's: Ton Hartjens
- p 60/61 bron: BRO, H.J.A. Berendsen
- p 62/63 foto's: Ton Anderson, Bert Oosterop en Paul Paris
- p 64/65 foto's: Benny Klazenga, Landschapsbeheer Friesland en Paul Paris, illustratie: Hans Paradies
- p 66/67 foto's: Slagboom en Peeters, provincie Groningen, kaart: dienst Ruimte en Milieu, provincie Groningen
- p 70/71 foto's: Stichting Boerderij en Erf
- p 72/73 foto's: Werkgroep Beemster Landschap
- p 76/77 foto's: Staatsbosbeheer
- p 78/79 foto's: Henk Bol provincie Utrecht
- p 80/81 foto's: Henk Bol provincie Utrecht, Paul Paris, Marco Magielse
- p 82/83 foto's: Henk Bol provincie Utrecht
- p 86/87 foto's: Jaroslav Sebestik
- p 88/89 foto's: Bosch en Slabbers
- p 90/91 foto's: Gelders Genootschap Gerard Derks, Monumenten Adviesbureau Nijmegen, Rinus van Schie, Gemeentearchief Arnhem
- p 92/93 bron: provincie Noord-Brabant
- p 94/95 foto's en illustraties: Stichting Natuur en Landschap Eemsmond e.o.
- p 96/97 foto's: Harry Cock

Colofon

<i>Redactie</i>	Saskia de Jong, Juultje Joosten, Machteld Linssen, Frank Strolenberg
<i>Teksten</i>	Karin Anema, Arnold Carmiggelt, Yvonne van Eekelen, DeJong&Verder, Peter Nijhof
<i>Kaartmateriaal</i>	Ministerie van VROM, Rijksplanologische Dienst, Jan Wychers
<i>Ontwerp</i>	De Rotterdamsche Communicatie Compagnie
<i>Coördinatie</i>	DeJong&Verder
<i>Druk</i>	Drukkerij De Eendracht, Schiedam

ISBN 90 8062 1323

Utrecht, april 2001

Voor meer informatie over Belvedere, de Belvedere-projecten en het bestellen van dit boek kunt u contact opnemen met:

Projectbureau Belvedere
Kromme Nieuwegracht 38
3512 HJ Utrecht
Telefoon: (030) 230 50 10
Fax: (030) 238 09 15
E-mail: info@belvedere.nu
Internet: www.belvedere.nu

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Alle informatie en illustraties in deze publicatie zijn afkomstig van de betrokkenen bij de projecten. Alle rechten dienaangaande berusten bij hen.

Hoewel grote zorgvuldigheid is betracht bij het samenstellen van deze uitgave, aanvaarden Projectbureau Belvedere en de betrokkenen geen enkele aansprakelijkheid uit welke hoofde dan ook voor het gebruik van de in deze publicatie vermelde gegevens.

